

הרב מנחם מענדל גאלדשטיין

קרית יואל, מאנרא יע"ו

עושה שלום במרומיו

הרבי ר' יהונתן והיעב"ץ זכר צדיקים לברכה - עבדו רבנן שלמא

מבוא

לְשׁוֹן המורגל ומשתמש בספרים על מחלוקת ומריבות בין תלמידי חכמים וצדיקים שנעשו אויבים זה לזה בחייהם, ואחרי פטירתם בעלמא דקשוט בוודאי עשו שלום ביניהם, על פי מאמרם ז"ל (נדה לז). במעשה דרב שילא ורב אסי, שאחרי פטירתם (שנפמרו כל אחד בסיבת רעהו) חזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי פוריא, אמרי שמע מינה עבדו רבנן פיוסא, וכמדת תלמידי חכמים המרבים שלום בעולם בחייהם כל שכן לחיי העולם הבא. ומצינו בספרים לאין ספור על מחלוקת ודברי ריבות שעברו בין גדולי הדור שאמרו גדולי ומאורי הדור הבאים אחריהם שבוודאי כבר עבדו רבנן שלמא.

מחלוקת הידוע בין הריעב"ץ ובין הר"י אייבשיץ זכר צדיקים לברכה שנהיה בעקבות חשד שבתאית שמפלו מתנגדי הרבי ר' יונתן עליו, הסעירה את העולם כולו אלה מימינים לצדו של הרבי ר' יונתן ואלה עמדו עם הריעב"ץ במחלוקתו, אך כשוך המת המחלוקת ושתייהם הלכו למנוחות לחיי העולם הבא, נאמר עליהם על ידי הצדיקים הבאים אחריהם מה שאמרו רז"ל על רב שילא ורב אסי, שמע מינה עבדו רבנן שלמא, וכמו אצל רב שילא ורב אסי שעל ידי דחזו דפרחא אסא מהאי פוריא להאי פוריא" כך מצינו כמה רמזים - שהראו הצדיקים - שאחרי פטירתם של הריעב"ץ והר"י אייבשיץ עשו שלום ביניהם.

בזה נביא כמה דוגמאות וסיפורים הבאים בספרים על אודות השלום שעשו הצדיקים ביניהם בעלמא דקשוט, וכן נעתיק כמה מעשיות המספרים על "ההשתדלות של המספרים" לעשות שלום וללמדנו לקח טוב ותוכחת מוסר מהריב הנורא ההוא, אך לא עלתה בידי המספרים כוונתם הטובה, כי דבריהם וסיפוריהם לא עמדו בכור הבמהן ולא יצאו בשלום תחת שבת הביקורת כאשר יראה הקורא במאמרינו בעזה".

את והב בסופה

בספר מקור חיים (בילגורייא תרע"ב) אות תפ"א - תפ"ב הביא בזה"ל: כתב ש"ב הרה"ג מהר"א אמינגא ג"י מודקלא, שמעתי מפי הה"צ ר' שלום האלברשטאם אבר"ק

א. ועי' מהרש"א בזה"א שם שכתב שלא נעשה כאן נס רק מקרה בעלמא, וראו בזה רמז מן השמים שעשו שלום ביניהם, וז"ל שם, ויש לפרש שכך ראו בחוש שקרה כי ההדס שרצו להניח על מטתו של זה קרה שנתנו למטה השני, ובזה ראו שעשו שלום ביניהם, שאם לא כן שעשו שלום לא קרה דבר זה שההדס שרצו להניח על מטתו [של] זה בא על מטתו של שני, ראו רמז מן השמים שעשו שלום.

סמראפקיב ששמע מפי אביו הק' משינאווי, כי סיבת המחלוקת שנתהווה או בין הגאונים הר' יעקב עמרן ופני יהושע, עם הר"ר יהונתן ז"ל, ווייל דיא תורה האט דאמאלס געקלינגען, הג"מ יהונתן הרביין תורה בעיר מיץ והגאון פני יהושע הרביין תורה לעדרים בעיר פפד"מ, והעמידן תלמידים לאלפים ולרבבות והי' קרוב הדבר לקרב קץ הגאולה כידוע דרשת הז"ל (פסיקתא דרב"ב ג' ג') על הפסוק (יהושע ח, י) גם כי יתנו בגוים (דרך), בזכות התורה ינאלו ישראל, וירע הדבר בעיני הס"ם ויצר לו מאד ועשה קמיגוריא בין הת"ח וצדיקי הדור וריחק את המקורבים בורוע, ובעזה"ר הצליח מעשה שמן, ה' ירחם.

עוד שמעתי מפי הרה"צ הג"ל, כי הגאון יעב"ץ זצ"ל קודם פטירתו בפרס צאת נפשו מהתורה, אמר ברוך הבא אבא, ברוך הבא רבי יונתן, וכד נה נפשיה הלכו אנשי הח"ק על הביה"ק לחפש בעבורו מקום קבר, ומצאו איזה מקום פנוי בשורות הרבנים רחוק קברים אחרים מקבר איש אלקים ר"ר יונתן וחששו לקבורו שם יען שהיו שונאים זה לזה בחייהם, והיה אז באלמנא רבינו הנודע ביהודה ז"ל¹. שבא לרגל איזה ענין ושאלו אותו

ב. ונפלא הדבר בראותינו מדרתו הגדולה של בעל נודע ביהודה במדת השלום של ת"ח, כמאמרם ז"ל תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, כי הנודע ביהודה זצ"ל שהיה הריעב"ץ בעל דבביה מאז כתב הנודע ביהודה אגרתו המפורסם בלוחות עדות (אשר אך אפס קצהו נדפס שם, כמו שכתב הרבי ר' יונתן שם בהקדמתו לאגרת הנודע ביהודה, ומעולם לא נדפס כולו, ויש באגרתו המקורית דברים נפלאים בשבח הריעב"ץ. ופלא שהנודע ביהודה אף הביא פעם את דברי הריעב"ץ, והוא על דבר הזכחותו את הרמ"ד אודות הפולמוס הידוע בדבר הלנת מתים, עי' קובץ כרם שלמה קי' קצא), והריעב"ץ כתב והדפיס נגדו בספריו וביחוד בקונטרס פתח עינים. גם עם הר"ר יונתן גבה טורא בינייהו, כאשר כתב הנודע ביהודה עצמו בהספדו הנפלא עליו, "ידעתי כי בלב האנשים עליו, חושבים ח"ו אין אני מתאונן על גברא רבה בתורה הזה, מחמת שנאה שהיה בינינו בחיים וכו' יערש", וכאן עשה הוא ז"ל שלום ביניהם (וראה עוד על אגדות שונות בעמדתו של הנודע ביהודה, במאמרו של רש"י ליימאן שליט"א When a Rabbi is Accused of Heresy).

ומענין לענין נעתיק כאן מה שכתב הגאון החסיד רבי צבי יחזקאל מיכלסון זצ"ל בספרו בית צדיק הנספח לספר צבי לצדיק ז"ל, כתב אלי יד"ש ש"ב הגאבד"ק סעראצק מ' יוסף לעווינשטיין שי', בעת שנתקבל אא"י ר' יצחק הלוי להאמבורג, בא לכבודו גם יקניי הגאון מהר"ר צבי אבד"ק ברלין כי היה מזוהה של אחיו הג"מ שאול אבד"ק אמשטרדם, ושניהם נכדי הר"ר העשיל, וגם בא עם אא"י הררי' הלוי הנ"ל בנו הג"מ אלעזר אבד"ק ולאזין חתן הג"מ שאול מאמשטרדם, וחתנו הג"מ יעקבאק לנדא מבראד בהגאון בעל נודע ביהודה, ובאו על שבת קודש לבית הגאון מורנו יעב"ץ ז"ל באלטונא, והוא לא הוי ניהא לי' בזה שנתקבל אא"י לרב עיין במגילת ספר וא"ה: לא דק פורתא, כי שם כתוב שהי' קהילות רצו להושיב את הריעב"ץ על כסא הרבנות דשם ושונאיו הפירו את עצתם, ולא עלתה הדבר ביד הגי' לקבלו לרב, אך בנוגע לקבלת ר' יצחק'ל האמבורגער, אדרבה בעצת והסכמת הריעב"ץ נתמנה רבי יצחק לרבנות אה"ה, וז"ל במגילת ספר, "בשבט שנת תקכ"ה לפרט, התועדו שלש קהילות על אודות מינוי רב חדש והיו רבים חפצים להשיבני לנחלת אבותי ובשעמדו למנן, לעשות רשימה מהראויים לאיצטלא זו נעשית מריבה ביניהם על אודותי וכמעט היה הרוב על צידי, וכך היה בודאי, אם היו עושים דבר זה בגלוי לא היה אדם אחד עולה, להתמנות רב בג' קהילות בפעם הזאת, אכן (וכו') ואע"פ שהיה נדמה לכל שהרוב היה לצידם, אכן מה' היתה שקצתם בקשו לעמוד על דעתי להיכן נוטה ועל כן הוצרכתי לתת דעתי והסכמתי להרב מבראד מכמה טעמים עד שעלתה בידינו ונבחר זה האיש לרב בג' קהילות על ידי בס"ד". וכן כתב הריעב"ץ בספרו התאבקות דף קלג: "יעל פי נתקבל לרב אביד"ה,

על זה והשיב להם מרחצוין שבא הר"ר יונתן אליו קודם פטירתו שמע מינה עביר רבנן שלמא בהדיהו והתיר לקוברו שם וכן עשו הח"ק.

וכן כתב ב'אוה למושב' עמוד 53 (שאינו חשוד באהדה יתירה לריעב"ץ כנודע), רק אחר כך גבה טורי בנייהו, ואבמ"ל. ושאל את ר' יעקבא אם חותנו יכול ללמוד גפ"ת, השיבו, העולם אומרים שיכול, והשיבו הגאון עב"ץ, מהעולם ראייה? הרי הם אומרים גם על אביך שיכול, וזוהי לו חולשת דעת, ולמחרתו הלך זקניו הג"מ הרצ"ה מברלין הנ"ל עם האורחים ופגע בהם עכ"ם ושאל היכן מצויים לקנות קדירות, והראהו הגאון מהרצ"ה לבית הגאון יעב"ץ, ויהי כבואו ושאלו, תמה היעב"ץ על זה, וזכין כי בן אחותו הגאון מהרצ"ה שלחו הנה, ושאלו מה זאת השחק, השיבו, דודי עוסק בנשאו ונתנו עם כדים (קרוג בלשון אשכנז, הוא מחלוקת) ראוי להיות לו גם קדירות למכור, ועל ידי בדיחותא זו הביאו לדברים ולשלום.

ג. הסיפור הנ"ל ששמעו הר"א איטינגא מפי הגה"ק רא"ש מסטראפקיב זצ"ל סופר בכמה גוססאות ושינוים (יעוין ביד אפרים על צוואת רבי יהודה הוסידי, ובתו"ד כ' יועין שאמר בשם התו"א ר' יונתן) ע"כ שפטו מזה שעשו שלום ביניהם וע"כ קברו זה אצל זה. ובשארית ציון ערך קצור תקפו כזה, וכך הורק הסיפור הלו מכלי אל כלי עד שנשתנה טעמו ומראיתו. ואלמלא שמעו ר' אברהם איטינגא (הנודע בספריו ובסיפורי הרבים, וזוהי ה"מרבא לספר" בדורו) מפי הרה"ק מסטראפקיב בעצמו, לא יצאנו מכלל הרהור עליו, ראשית באמת לא נקברו ר"ר יונתן והריעב"ץ זה אצל זה כנוכר בהסיפור, ואכן יש כחמשה מצבות ביניהם, ובצוואת ר"י חסיד כתוב אין לקבור מתים שהיו שונאים בחייהם "זה אצל זה", ואם כן מה השאלה בזה.

גם לא מצאנו שהיה הנודע ביהודה נמצא באלטונא בעת פטירת הריעב"ץ ולא הזכירוהו כותבי זכרונות, ואם כי לא שמענו אינו ראייה, אמנם בעת ההוא היה הנודע ביהודה טרוד מאד בהדפסת ספרו נודע ביהודה מהדורא קמא, כי בשלהי אדר שנת תקל"ז היתה התחלת הדפסתו ככתוב בשער הספר, וגודל טרדתו בהדפסתו, יעוין תשובתו ביורה דעה מהדור"ק סימן ל"ד "ואימא ליה איזי שכעת טרידנא טובא הגם שתמיד טרידנא כידוע לכבודו הרמה טרדת הישיבה וטרדה דמתא וטרדת החג, אבל כעת נוסף על זה כי כבר החילותי להעלות על מזבח הדפוס חברי אשר קראתיו נודע ביהודה ועלי היה כולנה להשגיח על כל מעשה הדפוס שיקבענו כיון בלי שגיאה ואין לי שום פנאי כלל". וכן כתב לר' יעקל אב"ד מדינת עלזאס, אבן העזר מהדור"ק סימן יב ומיום ב כסלו תקל"ז, ככתוב בספרו של הרב הנ"ל שר"ת אמת ליעקב סי' ל"ב (שנדפס מכת"י בשנת תשס"ו ע"י מכון בית אהרן וישראל). "הנה באמת קאמינא שהטרדות אשר עלי רבו מכל צד וכו', וגם טרדות הדפוס שאני עוסק כעת בהדפוס חיבורי אשר שמו נודע ביהודה, וצריך אני להשגיח על כל דף ודף שלא יפול בו שגיאה, וטרדות הקהלה, ויאמין שלא היה לי פנאי לעין בדבריה, אך עתה בלילה" וכו'. ובורה דעה מהדור"ק סי' צ', מיום כ"ב סיון שנת תקל"ה, כתב "הנה כבר נשלם בדפוס חלק א"ח מחיבורי נודע ביהודה", ושאר חלקי נודע ביהודה מהדור"ק נמשכה הדפסתם עד ערב ראש חודש שבט תקל"ה, כמו שכתב בנו רבי שמואל באהבת ציון דרוש תשיעי "וכבר הרעיש על זה אאמ"ו הגאון זצ"ל על זה במוסר השכל בערב ר"ח שבט תקל"ז לפ"ק, אשר אז השלים ספרו נודע ביהודה קמא", נמצא שמן שלהי אדר עד לערך חצי סיון נשלם חלק א"ח, שהוא החלק הקטן משאר חלקי הנודע ביהודה (ומאז עד ערב ר"ח שבט תקל"ז נשלם שאר חלקי שר"ת נודע ביהודה מהדורא קמא). אך אם ננכה ימי החג (וטרדת החג כנוכר לעיל), וגם נסיעתו וחזרתו בדרך הארוכה מן פראג לאלטונא ושהותו שם, עבודת הגהה הדפוס מתי נעשה. אך כאמור עדותו של הר"א איטינגא ששמעו מהרה"ק מסטראפקיב מכרעת, שבעת ההוא אף הספיק הנודע ביהודה לעשות באלטונא וכנ"ל.

סימנא טבא מהנה"ק רבי שמעלקא מסעליש זצ"ל

אף הגה"ק מסעליש אם כי לא נודע לו (מהסיפור הנ"ל) כי הני צדיקים כבר עשו שלום במרומים, ראה סיבה במקרה טבעי לשאול בשלומם ולעבוד פיוסא ביניהם בסימנא טבא.

וכך כתוב בספר צרור החיים החדש (עמוד נט אות רט), פעם בא [הנה"ק רבי שמעלקא מסעליש זצ"ל] מבית המדרש לביתו אחר תפילת שחרית ומצא על שולחנו הסידור של ר' יעקב עמדין ז"ל, והיה מונח על ספר כרתי ופולתי, שחק ואמר נראה נא אם עשו שלום בעולם העליון, ופתח הסידור ועלה לו הפסוק 'יונתן ימות עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה', ואמר בוודאי עשו שלום בעולם העליון.

גילוי מן השמים למרן החתם סופר זצ"ל

אף רבינו החתם סופר זצ"ל נודע גדולתו של הרבי ר' יונתן ע"י החזרתו את בנו לתשובה שלימה כבואו לכך מעולם העליון, ובא לו גילוי מפורש מן השמים שהרבי ר' יונתן והריעב"ץ עשו שלום ביניהם בנבחי מרומים.

וז"ל שו"ת מחנה חיים או"ח ח"ג סי' טז, בדבריו אודות המנהג - בעליה לקריאת התוכחה - שנהגו במדינה עליונה [אויבער-לאנד], שהחזן קורא "עמוד מי שירצה לעלות" ואיזה איש עני אורה הבא לעלות בעליית התוכחה מקבל מן הגבאי - צדקה שכר על עלייתו לפרשת התוכחה, וכי ראה מנהג זה גם אצל מורי החתם סופר זצ"ל, וכתב שם וז"ל, ואנב גררא אוכיר דכירנא כאשר עבר בפ"ב הגאון ר' חיים דייטשמן ז"ל והיה אצל אדמ"ו בעל חתם סופר ז"ל ובא אדמ"ו ז"ל גם אליו במלון אשר עיכב שם, וסיפר הגאון ר' חיים ז"ל לאדמ"ו ז"ל שהבארנא אייבישימן [בנו של הר"ר יונתן] אשר נעשה בעל תשובה גמור עשה כזאת, שהאורה לא בא בבח"נ "למי שירצה" והי' הס"ת מונח על הבימה ולא חפץ אחד מאנשי בח"נ לעלות, רק הבארנא הנ"ל עלה ואמר בקול רם חמאתי כי הנחתי הס"ת מונח כי למי ראוי שיקרא לפניו התוכחה אם לא לפני שחמאתי הרבה נגד ה', ובידך בקול גדול על הס"ת. והתפלא אדמ"ו ז"ל על כמה סיפורים אשר סיפר מבעל תשובה הנ"ל אשר היה זרע קודש מחצבתו כנודע, וחכות אבותיו המסייעים אותו לשוב לד' בכל לבבו.

ובדר"ך הנשר בהערות מראה כהן אות קעד הביא מה שסיפר עוד ר' חיים הנ"ל להחתם סופר זצ"ל, וז"ל, ומפי הגאון אב"ד ביסמריצא הי"ו שמעתי, כי היודעים ובקאים בספרי החתם סופר רואים בהביאו את הפני יהושע שהי' כאמור רבו של מרנ"א דיבר ממנו ביראת הכבוד עד שהיה רגיל לומר שמחיבור רשב"א לא קם כחיבורו (תלמידו באבני צדק אהע"ז סי' ע"ז [ז"ל שם ובאנוי שמעתי מפה קדוש אדמו"ר הנ' חתם סופר זצוק"ל שמחיבור הרשב"א לא קם כחיבור הפנ"י]), וכן מהיעב"ץ, לא כן בהביאו את דברי הגה"ר, אכן

ה. מהערצתו הגדולה של החתם סופר להריעב"ץ יעוין בליקוטי חב"ח, שם מסופר, כי הגאון רבי נתן אדלער זצ"ל צוה את תלמידו מרן החתם סופר זצ"ל להתיישב בעיר פרוטשין במדינת

כשהברו הנ"ל, סיפר לו סדר תשובתו, כי פעם אחת בעיוה"כ בבואו לבהכ"ג הזמין לו עגלת צב שיבא אחריו אחרי כל נדרי, והעגלון בא והוא לא רצה ליסע לביתו, ואמר כי אביו הגאון בא אליו בהקין, והוכיחו שיש מרוע מעלליו, וישב בבהכ"ג עד מוצאי יוה"כ, ומאז התחיל לחזור בתשובה נמורה ונהפך לאיש אחר. על זה אמר החתם סופר מי שיש לו כח הזה להתגלות בהקין ראוי לקרותו רבי ר' יהונתן, והתחיל להפליג בשבחיו, עכ"ל.

והוסיף שם, והגאון מו"ה עזרא צורף רב"ד סערדאהעל תלמיד החתם סופר, היה אומר שהחתם סופר היה נזהר שלא להניח ספרי רר"י והיעב"ץ ביחד וכן נהג אחריו, פעם בא לבית המדרש של רבו, וראה שעמדו ביחד ורצה להפרידם, ושאל אותו רבו מה תעשה, ויאמר התלמיד אולי לא ניהא להו שיעמדו ספריהם יחד, ואמר החתם סופר כן הייתי גם כן נזהר תמיד להפרידם זה מן זה, אכן זה כשנה נתגלה לי מן השמים שכבר עשו שלום במרומים זי"ע (נכדו במ"ע המכריז).

החתם סופר

מזהרן, והרע הדבר מאד בעיני תלמידו החתם סופר, יען עיר פרויסטיץ היתה מלאה מבני כת שבתי צבי שר"י אשר שתל שם ליבל פרויסטיץ שר"י, בכל זאת לא הרזר אחרי רבו וקבל את דבריו ואסף שמה תלמידים ללמוד גפ"ת ובשבת קודש נתקבצו אליו כמה בעלי בתים והגיד לפניהם שיעור באגדה בעניני פרשת השבוע "ורבנו זה (והחתם סופר) מנעוריו נפשו חשקה בחיבורי הגאון מהר"י יעב"ץ וסידור עמודי שמים מהיעב"ץ היה שעשועיו, ויהי ביום שבת קודש אחד בבא הבעלי בתים בעיר פרויסטיץ לשמוע מפי הבחור האשכנזי (והחתם סופר) השיעור, בא זקן אחד וישב למעלה באש אצל רבינו והסידור היה מונח סגור על השלחן ופתח הזקן הספר החתום וכראותו כי הוא סידור מהר"י יעב"ץ דחה אותו מעם פניו בשתי ידיו, וממעשה הזו הבין רבינו כי האיש הזה מכת שבתי צבי וגער בו בחמת רוחו לאמור הלא אתה מכת שבתי צבי ומה תעשה בחבורתינו". וראה שו"ת חתם סופר חלק ו בליקוטים סימן נט "הנה נמצא בשכונתך ס' מטפחת ספרים למהריעב"ץ תמצא שם כי דבר גדול דבר הנביא ז"ל בענין זה הלא ישתוממו רואיו", וכנהג רבות מחיבתו של החתם סופר להיעב"ץ, ואבמ"ל. ועי' עוד בזה במאמריו בקובץ אור ישראל חלק מג.

ה. ראה ספר גדולי חסידי בעלו עמוד קצב שהביא הסיפור הנ"ל בנוסח אחר משמיה דהרב הגה"צ רבי אברהם יעקב הורוויץ אב"ד פרויבונא זצ"ל, מה ששמע ממנו תלמידו ר' אליעזר רוקן, וז"ל, בעת שסעד פעם בשבת על שולחנו ושוחח עם חתנו של הרב על צדיק וקדוש מן הדור הקודם שהיתה לו מחלוקת, פנו אל הרב ורצו לשמוע דעתו על כל אותו ענין, אמר להם הרב, בודאי שמעתם על הרים שהיה בין רבי יהונתן אייבשיץ לבין רבי יעקב עמדין, לרבי יהונתן היה בן שלא הלך בדרך הישר, לאחר שנפטר רבי יהונתן בא בחלום אל בנו ועוררו שיחורו בתשובה, הבן לא האמין בחלומות ולא שם לבו לכך, כעבור זמן בא אביו אליו שנית בחלום וביקש להחזירו למוטב, אך גם הפעם לא שעה הבן לדברי החלום, בפעם השלישית ראה בחלמו את אביו כשהוא מרים את תנור האבנים שהיה בחדר ומאיים על בנו שישליך עליו את התנור אם לא ישוב מדרך דרעה, הבן נבהל מאד והבטיח לאביו לחזור בתשובה, לאחר מכן שאל, אבא, הרי עברו כבר שנים עשרה שנה מאז פטירתך, מדוע לא באת אלי עד היום, ענה לו הרבי ר' יהונתן, הייתי טרוד עם הבר פלוגתא שלי בפני בית הדין של מעלה, שאל הבן לפסק הדין, ונענה, לרבי יעקב עמדין לא יכלו לעשות שם דבר, מפני שכל מה שעשה היה לשם שמים ללא פניות אישיות, ואילו כל אלה שנטלו חלק בריב ירשו גיהנום, וכעין זה בספר שיח זקנים ריש ח"ה.

ו. במדי חורש בחדשו ח"א עמוד 267 ובסיני חלק ל"ו עמוד תכו, כתוב, חסידי סאדיגורא מספרים, הרב הצדיק רבי נחום בער פרידמאן (חתנו של הרה"ק רבי אברהם יעקב מסאדיגורא),

ברכתם של הצדיקים או נבואתו של החוזה מלובלין:

סיפור נפלא נורא ומרתק ומוחזק לסיפור אמיתי בלי פקפוק ונדפס כמה פעמים בשמו הנאה "ברכתם של הצדיקים" בכמה וכמה ספרים וחבורות בלשון הקודש באידיש ובאנגלית, מקור הסיפור יוחם לר' בנימין דיסקין אב"ד הורדנה אבי רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל, וסופר על ידי האדר"ת זצ"ל, אך רוב הסופרים והמחברים לא הודיעו ממי קבלו שמעו וראו הסיפור הנפלא הבא משמיהו של הגאונים הנ"ל ומקורו לא הערו, ונגזר דאית ביה נקדים לאומרו, שבכוונה הסתירו הכותבים מקור ומוצא הסיפור, בהיותו מקור בלתי נכון וראוי להעלות על שלחן מלכים רבנן ותלמידיהם, כאשר יראה הרואה להלן, ונעבור עליו את שבט הבקורת לבקר בין טוב לרע ובין אמת לשקר, ונעמיד הדברים על מכוונם ונכונינום העצמי.

החתם סופר

ויציג כאן כל תוכן הקונטרס לפנינו כדמותו וכצלמו כאשר יצא מעט סופרו שכתבו והוציאו לאור עולם לראשונה, כונתנו על הקונטרס בת 16 עמודים אשר בה כתב כל הסיפור כאשר שמעו הכותב מפי רבו, ה"ה חתנו של בעל האדר"ת.

בשנת ת"ר בערך הוציא מומר צורר אחד בלונדון ספר נאצה בשם נתיבות עולם בתמשה חלקים, שהיה מלא וגדוש דברי שמד ועלילות נשחתות על התורה שבכתב ושבשל פה, על עם ישראל ועל היהדות בכלל בצורה כ"כ מנוולת ומעוררת משטמה באופן מזועזע מאד, הספר היה נרפס בעברית וגם באנגלית וגרם בשעתו תסיסה גדולה ביחוד בקרב

שהיה ידוע ומפורסם כחובב ספרים היה זהיר ומדקדק מאד שלא לכרוך שני ספרים של מחברים שונים בכריכה אחת, פעם אחת מסר כמה ספרים לכריכה, ובתוכם היו גם ספר יערות דבש לרבי יהונתן וספר מגדל עוז להרב יעב"ץ, טעה כורך הספרים וכרכם בכריכה אחת, ראה רבי נחום בער את שני הספרים שנכרכו יחד והצטער על זה, שמע חותנו האדמו"ר מסאדיגורא, וצהבו פניו ואמר, שמע מינה עבדי רבנן שלמא בהדי הדדי.

ז. התנצלות הכותב, בחפשי בספרים את אשר ייאמר בהם על הסיפור הבא הנה מצאתי את שאהבה נפשי שכבר קדמוני בזה החכם וסופר הרב שניאור זלמן ליימאן שליט"א, אשר כל רו לא אנס ליה, וחיבר קונטרס נפלא על זה בשפה האנגלית בשם "הבעל תשובה" בשנת תשמ"ה, ולא הניח דבר קטן או גדול בזה, אך מכל מקום אחר שכבר עמלתי ולקטתי הרבה אמרתי לא לשוא טרחתי בזה, ומה גם שנכתב כאן לראשונה בלשון הקודש, ואמנם יש במאמריו חספות דברים וענינים וכמה הערות מאלפות (אך גם מגרעות במקום שלא היה מעניניו) על מאמרו של הרב הנ"ל, גם שנית בסגנון הדברים, ופעמים הארכתי במקום שאמר הוא לקצר. אך ההתנצלות נחוץ בזה שלא אהיה כמתפאר במלאכת רעהו וכמתלבש בטלית שאינה שלי.

ח. ירושלים של מעלה, להרב מנחם גרליץ תשל"ז ח"ב (ע"פ ציונו של הרש"ז ליימאן הנ"ל, ועי' בדבריו עמוד 9 מה שהעיר והוכיח כי בעל ירושלים של מעלה טעה ושגה ברצונו לגלות זהות המשומר מחברו המדומה של נתיבות עולם, יע"ש) ובעוד כמה ספרים וחבורות.

ט. א. היילמאן, דאס אידישע ליכט ט"ז אייר תשכ"ז. ש. שולמן, תורה ליכט תשל"ה. עתון 'דער איד' הרב בערל שווארץ, וועד ארבע הארצות, פר' שמות תשמ"ד (ע"פ ציון הרש"ז הנ"ל). מכון באר יהודה בקינות לתשעה באב ברוקלין נ"י תשמ"ט. הוצאת שבט מוסר, קב הישר באידיש ח"ג – וכנראה מחמת חיבת הקודש נעתק הסיפור כדמותו וכצלמו שתי פעמים באותו חלק, בפרשת מטות ובפרשת שופטים – ברוקלין נ"י תשס"א.

יהודי אנגליה, שקראו לאספה רבתי עם בנוכחות השר הצדיק ר' משה מונטיפיורי ז"ל, והוא היה עומד או בהכנה למסעיו לדמשק לשם הגנה נגד עלילת הדם הידועה, ומשם לרוסיה להגן על אחינו שבמדינה הזאת כלפי הרדיפות הנוראות של הצר הצורר ניקוליי הראשון, באספה סוערת זו באו לבסוף לידי החלטה למצוא איש מלומד אחד אשר ישיב מלחמה שעררה בעמ' שנונה ותשובות נצחות לכל הכתוב בספר הטמא נתיבות עולם הנ"ל, והוסכם הדבר שר' משה מונטיפיורי בשהותו ברוסיה יחקור מפי חכמי ישראל במדינה זו על איש כזה שאפשר יהיה לסמוך עליו בעבודה כל כך אחרת, ויהי תיכף בבוא מונטיפיורי לשם לקח דברים עם חוגים שונים והחליט לבסוף על הסופר החכם ריב"ל (לעווניאן) מקרעמעניץ, ומזה נוצר הספר ורובכל, אחרי עבור משך של שנים נפוצה שמועה כי המושמד מחבר הספר הטמא נתיבות עולם חזר בתשובה.

בימים ההם ישב על כסא הרבנות בעיר הורדנה הגאון ר' בנימין דיסקין (אביו של הגאון ר' יהושע יהודה ליב דיסקין זצ"ל, שאור תורתו האירה באחרית ימיו בירושלים), הרב הזה נהג את רבנותו בכבוד ובעדינות יוצא מן הכלל, חברי בית הדין של העיר היו יושבים בביתו באופן קבוע, והוקצע להם חדר חיצון ליד החדר מקום מושבו של הרב מרא דאתרא, וכל דבר הקשה במשפטים ובשאלות הצריכים עיון מיוחד היו הדיינים נכנסים בחדר קודש אל הרב פנימה לשאול ממנו את חות דעתו עליו, ודבריו היו נחשבים בעיניהם כדברי האורים ותומים, וזאת אנשי בד"ץ היה כמעט בלתי אפשרי להכנס אליו כי אם מצאו מקום רבני הבד"ץ שזהו דבר יוצא מן הכלל.

ידידי היום, ומרכבה התקרבה ועמדה ליד בית הרב ומתוכה יצאה אשה כבודה, שעשתה רושם של חשיבות, נכנסה ישר אל בית הרב ותציגה את עצמה לפני הבד"ץ כי היא איננה בת מדינה זו, וכי היא גרה בפרוסיה ולרגלי ענין נכבד אחד באה לכאן ויש לה דבר נחוץ מאוד לדבר עם הרב, הרב ישב באותה שעה כדרכו לפני שלחן מלא ספר, האשה נגשה ועמדה מצד השני של השלחן ובהכנעה גדולה בקשה רשות הדבור לספר לשם מה היא באה, בתחלת דבריה הקדימה, שמקום מגורה כעת הוא בגרמניה וכי היא גמנית על שלומי אמוני ישראל ומתנהגת בתכלית שמירת קדושת היהדות והמוסר הישראלי, ובלחישה מסרה שהיא האשה הנצבת פה היא בתו של אותו האיש שהיה שנוא בצדק על כלל ישראל, הלא הוא המומר הידוע מחבר הספר הנורא בשם נתיבות עולם, אשר הרב ידע אודותיו בכל הפרטים, והמשיכה לספר לפניו שבימי שחרותו היה אביו מלמד דרדקי בעירה אחת בליטא וממנה היה מתפרנס ברוחק, פתאום התחילו מרגנים עליו שהוא נוהג קלות ראש באיזה ענינים הנוגעים ליהדות, ואעפ"י שהיה מלמד בעל כשרון גדול חדלו ההורים ליתן על ידו את ילדיהם, ובשכיל כך נשאר מחוסר לחם, ועניות נרמה לו לאחוז מקל נודד בידו והלך לאשר נשאו הרוח, עברו שנים אחדות והמשפחה חדלה לקבל ממנו מכתבים ולא ידעו לאן פנה, הגיעו שמועות שהוא בלונדון וכי הוא נתחבר אל המסיתים והמיר את דתו, והנה כאשר יצאה המפלצת בצורת הספר הנ"ל נתברר לכל שהמלמד הנ"ל הוא הוא הצורר הנבזה.

אמה, אשת המומר, שנשארה ענוה עניה, עוררה עליה רחמנותם של אנשים ממכירה אשר דאגו לגורלה ועל ידי השתתפות עזרה של נדבות וגמ"ח הקימו לה חנות מכולת שבה מצאה את לחמה, ומפאת היותה אשה צנועה ויראת אלוקים רכשה לה אהדה רבה אצל רבים מכעלי בתים שבעירה, שנעשו לקוחותיה התמידים, ומצבה התבסס עד שעלתה ונעשית אמידה ונהלה את ביתה באופן מכובד מאד וחנכה את בתה זו על ברכי היהדות המסורתית, וכאשר הגיעה פרקה להנשא לאיש לקחה האם לה לחתן צעיר יודע תורה ומושלם במעלה, והשתקעו לגור אחרי חתונתם בגרמניה, ובעלות זכר האב על לב הבת היתה נאנחת מעומק לבבה ומשתדלת בכל המאמצים למחקן מזכרונה.

והנה כיום כהיר אחד הופתעה הבת ממכתב אחד שקבלה, אשר בפתחו נחשכו עיניה בראותה שהמכתב הזה הוא מאביה המושמד חרפת חייה, בכל זאת הבלילה בכל כחותיה על הגועל אשר הרגישה בכל נפשה, והנה הוא כותב לה כדברים האלה: בתי היקרה, יודע אנכי את ערכי הבויו ומצבי השפל מאד מאד בעיניך ובעיני כל ישראל, ידעתי את הטאי הנוראים נגד ה' ונגד תורתו ועמו אשר הרביתי לפשוע מזה שנים רבות מימי חי, אבל דעי בתי שסוף סוף אחרי שצילתי בתהום המומאה נעור בי הזיק היהדות שבקרבי ויחל להציקני, והנחם אוכל את כל תוכי ונפשי עד דכא, אכן אלה האוהבים שלי, המסיתים שהביאוני לידי הירידה הזאת להיות אצלם לכלי שרת לדבר דברי נבלה ותוהו על ה' ועל עמו ועל כל קדשיו, קרבו אותי עד הנה רק להנאתם, אולם כאשר הרגישו כי שאיני עוד אותו הצורר ושונא ישראל ואמונתו אשר ראו כי כל הזמן וכי הניצוץ היהודי התלקח בקרבי, התחילו לדווק אותי ברדיפות אכזריות עד אשר גרשוני מעל פניהם, ועתה הגני זקן וחוליה, שבור גוף ורצון נפש, ואיני יודע למי אפנה לעזרה למצוא מחסה בכדי להניח את ראשי, על כן בעת צרתי שמתי אל לבי לפנות אל מדת הרחמים והחמלה, בתי היקרה, שתואלי לחלצני ולקבלני אל תוך ביתך ולכלכלני באיזה אופן הרצוי לך בשיבתי השפלה.

המכתב הזה הדהימיני מאד, ואחרי שלקחתי דברים עם אישי הרחמן הסכמנו לכתוב לו תשובה בנוסה כזה: שאנו מסכימים שהוא יבוא אלינו בתנאי שבתחלה יראה להעביר מעליו את הצורה המומרית שלו ויתלבש במלבושי יהודים כמנהג המקום עת חתימת זקן ופאות, וגם שלא יהיה לו שום עסק עם אנשים, כשקבל הזקן את התשובה עשה ככתוב בס' עם כל התנאים, ושם לדרך את פעמיו, מרגיש בעצמו שהנהו ככלי מלא בושא וכלימה, נושך את שפתיו מתוך מוסר כליות בכל הדרך ומתאמץ לעצור בעד הדמעות החונקות אותו בפני שאר הנוסעים והיה חש ומרגיש כל הזמן שמרתו נשפכת בקרבו.

כשעמד לפני שער הבית חזקו דפיקות לבו, ובא במבוכה: להכנס? לשוב? ... נכנס ... **בהופיעו** על המפתח פגש תיכף בבעלת הבית, אשה צנועה כשפניה מפיקות לב טוב ורחמן, ברכה לשלום ושאלה על מעון בתו, היא נתאדמה כולה והשיבה לו על ברכתו כלאחר יד, והפנתה את ראשה ממבטי עיניו מלאות בקשת חנינה, וקראה אחרי

¹²³⁴⁵⁶⁷תחת

מקרים של שערוריות מסיבת המחלוקת בינו לבין המרא דאתרא ר"י אייבשיץ, מובן הדבר שבהמנין המיוחד אשר להגאון יעב"ץ היו נקבצים אנשים אשר היו נומים להתערב במחלוקת ולעורר מדינים ומריבות, להגאון יעב"ץ היה בית דפוס משלו קבוע באחד מהדרי ביתו, ואבי היה מתפללי המנין של ר' יעקב עמרן וגם השתמש בכשרונו הספרותי לחבר כתבי פלסתר בתרופים ובגדופים נוראים כלפי האב"ד דמתא הנ"ל, פעם חיבר אבי מחברת בשם "עקיצת עקרב" ובוים אשר נגמרה המחברת הוצאת בדפוס חל ברית מילה שלי וכל אנשי שלומי של הרב יעב"ץ ומתפללי המנין אשר לו הביעו לאבי בשמחה את המול טוב המכופל שלהם, והוסיפו ואמרו שהם רואים "סימן טוב" בזה שאני נכנס לבית של אברהם אבינו ע"ה כיום שאבי מוציא לאור את מחברת "עקיצת עקרב", וגם הגאון יעב"ץ בעצמו הרים ידיו לשמים וקול רם בפני כל הקהל הקדוש אמר:

¹²³⁴⁵⁶⁷תחת

מוזל טוב! מול טוב! למחברנו היקר הלוחם האמין ב... משנה שמחה אני שמח היום, כי ביום הזה יוצא לאור החבור "עקיצת עקרב" מעשה ידיו להתפאר, ואני תפלה לאל שבוכות זה גדל הילד ויהיה ממש החיפך מאותו האיש (ר' יהונתן אייבשיץ אב"ד דמתא) אשר דברי המחברת הנפלא ערוכים ומכוונים נגדו, ויהיה לכבוד להוריו וישראל יתפאר בו.

¹²³⁴⁵⁶⁷תחת

בגמור הרב את דברי ברכתו שניכר היה בה שיצאו מעומקא דליבא, ענה אחריו כל הקהל כאחד: אמן ואמן! ומסביב לשלחן ערוך בשעת הסעודה שוחחו בשיחות ממאורע היום מסביב לכתב פלסתר האחרון הנ"ל, ועם גמר הסעודה יצאו ברוקים והסחובו במחול מתוך התלהבות ושירה, ומדי עברה הקבוצה המרקדת על פני החדר

י. לא ידע המפספט כי הריעב"ץ כבר דר באלטונא הרבה שנים טרם בוא ר' יונתן לשם וכבר היה לו מקום בית תפלה בביתו משנת תצ"ג עוד מימי האב"ד הקדום ר' יחזקאל קאצנלנפויגן בעל כנסת יחזקאל זצ"ל, יענין מגילת ספר, ח"ל שם, אשוב לספר כסדר מתחלת ישיבתי פה אלטונא. בהגיעי לכאן באו אלי כל בני הקהלה לקבל פני בכבוד ובאהבה ושאלו ממני שאבקש מהם דבר הטוב בעיני ויעשו בקשתי בכל יכלהם, ואמרת לי להם תשואות חן חן בעד הרצון הטוב ורוח נדיבה אשר נסע מאתם אלי, שנחשב בעיני כמעשה והרני כאילו התקבלתי, רק אחת שאלתי אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי, לעבוד ה' חפצתי ועליו יהבי השלכתי לתת לי פרנסתי, ואם תעשו לי חסד להרשות אותי לקבץ בביתי מנין עשרה מישראל לקבוע בביתי בית תפילה ערב ובוקר, באשר כבד ממני הדבר לילך לבית הכנסת הגדולה מחמת מיחוש שלי, שבשבילו עובתי מקום כבודי, ולהתפלל ביחיד לא כשר הדבר, בכן אמצא חן בעיניכם להתיר לי רק הדבר הזה שהוא צרכי נשמת, וזולת זאת לא אטריח עליכם בצרכי גופי כלל. ויענו אותי בשמחה, פשיטא, דבר זה אין צריך לאמר, שאפילו לזרים אצלם לא מידו בזה ורשאי אני לעשות כן, כמו שהניחו לחכם חגיו לעשות כזאת ואפילו שלא היה אשכנזי. אמנם לגדולה מזו אני מתוקן אם אבקש מהם איזה טובה הם מוכנים ומזומנים לעשות רצוני, כזה וכזה היו דבריהם אלי דברי פיוס ורצוי לבקש מהם מאומה ולנסות לבבם הנאמן עמי. אך לא בקשתי מהם דבר רק לתת לי נפשי בשאלתי כנוכר, יע"ש. וכן כתב רבינו בספר שלה"א, ח"ל, והמה חלו פניו שיגיד להם מה רצונו לעשותו חטיבה, מה שאלתו ובקשתו ותעש ברוח נדיבה, כי גדול שמו אצלם כאחד הגדולים אשר בארץ, ושמעו דולק בכל הארצות, אף כי היה רך בשנים, נוסף אל זכות אבותיו הגאונים, והנה אדוני בתומו

בעלה שמהר לקול קריאתה אל הדלת בשנפגש פנים אל פנים עם בתו וחתנו נפל על צואריהם ויתחמא כילד בוכה, ידיו והגליו הזקנות רעדו ודמעות נגרו ארצה והתיפה כתינוק קטן, והנה נפסקה בכיתו, נעצרה נשימתו ונשאר בלי תנועה והוא נופל מתעלף על הסף בפשוט ידים והגלים.

¹²³⁴⁵⁶⁷תחת

כף אנשי הבית מהרו להשיב את רוחו, הקימוהו מעל הארץ, תמכו בידיו מזה ומוה והובילו אותו ישר אל חדר מיוחד אשר הקציעו עבורו העומד בודד מן הצד, מחשש פן יצא פעם מפתח הבית הוצה ויפליט בפני מי שהוא שלא ככוונה דברים שיהיו בהם לעורר חשש ביחס להעבר המגונה שלו.

הזקן שכב לו בברידות על המטה שעמדה יחידה בחדר, על עיניו כאלו ענן וערפל, ראשו כבא עליו ולחץ לבו הולך וגדול, ים של דמעות שפך במשך הלילה והיתה לו הרגשה כאילו הוא מכבס בהן את עוונותיו ופשעיו הרבים, לאור הבוקר עצמותיו הזקנות רחפו וחוס גדול וצורב תקפהו, בעמל רופאים ובהוצאות מרובות עלה בידם להבריא שוב ללכת על משענתו, אבל הזקן החוזר בתשובה הזה, הלך ודל מדי יום ביומו ונפשו דעכה לאמה, מן הבוקר ועד הערב היה יושב על יד החלון הפונה אל הגנה, כשראשו שמוט על לבו מסתכל בצפרים המציצות, והצפרים רואות אותו וגם צופות בו, וחרדה אוחות בהן, ובזרותות, והוא מציץ ומאזין לרשרוש האילנות, מקשיב אל תוך נבכי נפשו, ויש שהיה מזדקק ממקומו צופה למרחקים על מעבר לאפקים, וועוזעים היו תוקפים אותו, ושפתיו היו ממלולות בחרדה גדולה "לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" ... ואימה חשכה נופלת עליו ולעיניו היו חורים ומצטברים ועולים חיי עברו, והי' מסדר בבכיות ובתחנונים בקול שהיה נשמע בכל פנות הבית הגדול, ואז צנח על מטתו המוצעת, כובש ראשו בתוך כפות ידיו, כוש בפני קירות הדרו וכלי הבית אשר מסביבו.

¹²³⁴⁵⁶⁷תחת

והנה באחד הימים, היה זה בחודש אלול, כשהרגיש הזקן שקצו קרב וימיו ספורים, קרא אל הדרו את בתו ואת חתנו, הם הסתכלו בו וזרם דמעות כסה את פניהם, אביהם שכב חיור בתוך מטה לבנה, כשתו-מות מסומן כבר על פניו, בקול חלש ונמוך פתח ואמר: רוצה אני למסור לכם, בתי וחתני היקרים דבר בתור "צוואת שכיב מרע" שעל ידי זה רוצה אני לקוות שעם כל המשא הכבד של הטאותי הנוראים ימצא לי בודאי מליץ יושר בעולם אחרי שתגלו את זה לאחד מצדיקי הדור.

דעו נא יקרי, שמשפחתנו מוצאה מאלטונה, אחת משלש הערים המאוחדות הידועות בשם אח"ו (אלטונה המבורג ונובק) בימי עלומיו של אבי היה הרב בשלש הקהלות הגאון הנודע ר' יהונתן אייבשיץ, וידוע הוא שהגאון ר' יעקב עמרן, הידוע בשם יעב"ץ, הרעיש את העולם נגדו בחשד שהוא ח"ו מכת משיח השקר שבתי צבי (ש"), ויהי כאשר בקש הגאון יעב"ץ מפרנסי העיר שיקבעו את דירתו גם כן בתוך הקהלה אלטונה, השיבו לו מפני הכבוד, שכן הם מסכימים לקבל אותו בתור אחד מתושבי הקהלה שלהם ויחד עם זה רמזו לו בתנאי שיסדר לו מנין לעצמו בבית דירתו, כוונתם היתה בזה להרחיק

ששם היתה שוכבת אמי היולדת נשארו עומדים על מקומם למשך ^{הגעים מספר} ואחד מהם היה חזר בקול גדול על הברכה הנפלאה של רבם לרך הנמול וכולם התריעו אחריו באמן, והיו חוזרים לרקודם ביתר שאת ויתר עז, בקיצור מעולם לא ראתה אלמונה שמחה כזאת כברית מילה.

מני אז היה האב נפעם מאד בצפיה לקיום ברכתו של הגאון יעב"ץ, ולעתים היה עומד ושואל לעצמו חשאי, האומנם הוא יזכה לבן יקיר כזה? האם מחלציו הוא יצא צדיק כזה אשר יהיה לתפארת בישראל ורבים יהנו מאורו?

באנחה עמוקה מהולה בבכי גדול המשיך המומר לשעבר את דבריו, ההנכם שומעים כבר בתי וחנני היקרים את הפתרון לכל התהפוכות הנוראות אשר עברו עלי בימי חי המנוולים? דבר ידוע הוא שהגאון הק' יעב"ץ ז"ל היה צדיק אמתי, וכתוב בהו בצדיקא "תגור אומר ויקם לך" וכיון שברכני שאני אחיה ההיפוך הגמור מאותו צדיק יסוד ר' יהונתן אייבשימן זצ"ל, לכן הייתי כמו אנוס והכרחי על פי הגזרה העליונה להיות נלכד ברשת שחת אשר הייתי תועה בה במשך ימי חי, ואעפ"י שאני חושב שהתנצלות הוואת תספיק לי להפטר מן הדין הנורא העתיד לבוא עלי בעולם האמת שהנני הולך שמה, מכל מקום בטוח אני שהקלה גדולה תצמח לי על ידי התנצלות הוואת של הגזרה שנתכה עלי על ידי הברכה הנ"ל, שאצלי נהפכה לקללה והחשיכה עלי את כל חי בעולם הזה ובעולם הבא, וכשהתנצלות הוואת תתקבל גם כן על לב גאון וצדיק הדור אקוה שתפלתו לעילוי נשמתי הנדחה תתקבל באופן שלכל הפחות במשך חומנים אחרי קבלת העונשים והדינים הראויים לבוא עלי, על פי כל מעשי המכוערים והנוראים, יהיה לי בזה אזה תקון שתתקיים גם כי העלוב והחוטא השפל אותה ההבטחה שהבטיח הקב"ה גם לפושעי ישראל היותר גרועים "לכל ידח ממנו נדח".

ריש העצבים שלו, מיתרי לבבו השבור והפצוע היו גיישים מאד, מוועזעים ומרעידים בדבריו האחרונים האלה, ובגמרו את דבריו פרץ בורם דמעות עד מחנק וכל איבריו רטמו, לסתותיו נפלו, גנה רקק דם, שלד מדולדל ...

כ אותו היום בער כאש בתנור, התרמה אכלה אותו בכל פה, קומץ עצמות יבשות בוערות ... והבת ובעלה פניהם לבשו קדרות, לא יכלו עוד לכבוש את דמעות עיניהם והם שטפו בשפע, התהלכו סביבו על בהונות רגליהם כאילו דרכו על גבי גחלים, ולבותיהם דלקו באש החמלה והרחמים.

ראשו של החולה המסכן התחיל שוקע לאטו עד שצנח לגמרי על פיו הרטובים מדמעות, קבר בהם את גולגלתו ובכה במרירות גדולה את מר גורלו, גידים כחולים בצבצו ועלו על פניו המכורסמים, חרם הנשבר ... ציץ נובל ... צל עובר ...

הלך, בדי בטח ולא בקש מהם דבר, רק אחת שאל שבתו בבית ה' לקבוע לו מקום תפלה בביתו, כי כבד עליו הדבר ללכת לבד"ב הגדולה, דכחיש חיליה, ויאותו לו בשמחה רבה, ויאמרו לגדולה זו מתוכם.

חשבת הערב הלכה הלך והתגבר ורק נגיחת החולך למות השבית לרגעים את דמי המנוחה האפלה, והנה זקף החולה את עצמו, שלח מבט פחדים מסביב לו, מבטו נצמד אל פני בתו כאילו בקש, כאילו התחנן, כאילו התפלל ... ושוב נפל על צונו ועצם את עיניו.

וי! וי! שאג פתאום ונלחץ אל משכבו בכה, ונפשו פרפרה בקרבו כצפור פצועה, חרדו אליו מיד בתו והתנו, מה לך אבינו כי חרדת כה? ...

אוי לי מיום הדין! אוי לי מיום התוכחה! ... ופניו החזירו חרון מות, ואחר קשתה עליו נשימתו, גוו נתכוון, פלצות אחותהו, הוציא את נשמתו בצעקת "שמע ישראל".

הרב דהורדנה ישב כל אותה העת הארוכה על כסאו מבלי לגוד, ושמע בהקשבה גדולה את כל הספור המפליא הזה מפי האשה הכבודה בתו של המשומד ה"בעל תשובה" ונחרשם מזה עד מאד, והוא בקרושתו קבל עליו לעשות מה שיהיה יכול לעשות לחקונה של הנשמה המסכנה והעלובה של אביה האומלל, האשה יצאה מאת פני הרב בנוסם ובהכנעה רבה ובהחזקת טובה לאין קץ על החסד הגדול אשר עשה עם אביה הנדה.

הרבנים הדיינים ישבו בהחדר החיצון מלאים התפעלות על אשר רבם הצדיק מצא לו לנכון להקשיב בהתענינות כל כך מרובה ספור ארוך מפי אשה, שלא כדרכו בקודש, והנה נגש אליהם הרב ואמר, אכן אין זה דרכי לשמוע שיחת נשים ובפרט באריכות כל כך, ברם הספור הארוך והמפליא הזה אשר צריך בלי שום ספק להיות למוד לדורות לדעת להזהר מכל מחלוקת וביחוד להתרחק מכל דבר הנוגע לעלבונה של תורה ח"ו. וכאן ספר הרב לפני הדיינים שלו, את הספור על כל פרטיו, וסיים בדברי תוכחה אלון הנכם רואים בעיניכם את האחרית המרה שהיתה למי שהצטיין בכתיבת כתבי פלסתר בזולזול ת"ח, אעפ"י שהיתה כאן גם כן מחשבה שביסודה היה מונה לשם שמים, מכל מקום כל הנוגע בזה לא ינקה כי "אש היא עד אבדון האכל" וירא ה' יצול הימנה וחוטא ילכד בה, ואשרי הצדיקים יראי ה', הוזירים בכבודה של תורה, עליהם נאמר: והמשכילים יזהירו ככוכבים לעולם ועד, ע"כ.

ומסיים שם בעל הקונטרס בשם הגר"מ חרל"פ, שהעיד לו הערה חשובה, דכשספרו אחר כך את דבר הברכה (לרך הנמול) המחזרה והעוקצת של היעב"ץ לבעל דבבא דידיה ר' יהונתן אייבשיץ, נתלהבו פניו וענה בחום ואמר, אין הכי נמי, והלואי! ... וד"ל י.

א. י. ל. פישמן-מימון בספריו שרי המאה ח"א עמוד 149 ואילך (ירושלים תש"ב), מדי חודש בחדשו ח"א ובסיני כרך לו, תשט"ו, הביא גם הוא את כל הסיפור הנ"ל בשינויים זעירים ובקיצור מה, הוא כבר יודע לספר משמיה דהנ"ל שהמשומד לא חיבר בעצמו את הנהיבות עולם רק תרגמו מאנגלית לעברית, גם יודע הוא שהספר עקיצת עקרב "שמיידחים אותו" להריעב"ץ הוא לאמתו מעשה ידיו של המשומד, ולפי דבריו שמע את הסיפור מפיו של חתנו של האדר"ת עצמו כשהלה

הקדוש'. אך האחרון זה החיבור עצמים נתיבות עולם הכביד ועולה על כולנה בהיותו מלא ארס ורעל נגד אמונתו ותלמודו באופן מבהיל ונורא לא שערום צוררנו ואויכינו הקדומים, וקנה לו שם בעולם הנוצרי ואצל אויבי היהודים ונרפס הרבה פעמים, ולראשונה נרפס בחבורות בתור שבוען בשפה האנגלית למן יום שישי כ"ה טבת שנת תקצ"ו, בכותר עברי "נתיבות עולם", כל חוברת מכילה ד' דפים לערך, כשנשלמו כל החבורות נרפס וחזר ונרפס בכרך אחד. בשנת תקצ"ט תורגם החיבור לכמה לשונות ומהם ללשון עברי ואידיש, ועשה רעש וסער גדול בעולם, ומלבד חיבוריו של לעוויןסאן "זרבבל" ו"אחיה שילני החווה" המבקר ומשיב על כל דבריו, נתחברו נגדו כמה ספרים וחיבורים ומהם ספרו של רבי רפאל קצין זצ"ל החכם באשי בבאגראד דרך החיים", קול יהודה" נתיבות אמת" סניגור" אדר חכמים".

ג. לבד ממעט הפקחים שבהם שעמדו לימינו, יעוין מה שכתב היעב"ץ בספרו עץ אבות פ"ד מ"א בהגה, וז"ל, ודע וראה כי חכמי הנוצרים הפקחים לא לבד שחוקרין ודורשין בתורה שבכתב ומפרסמין כבודה בכל העולם הרימו לה דגל, אכן גם לתורה שבעל פה היו למגן ומחסה עמוד נכון למועדי רגל, כי בעת שחשבו אנשים רעים וחטאים משלנו, לכלות התלמוד ולאבדו מן העולם קמו פרקליטין טובים משלהם והצילוהו, כמו שכתוב בספר החיים, וזה לשונו, ושמעתי מזקני הארץ, כי בימים שעברו עמדו איזה רשעי עמינו ושלחו ידם ולשונם בכלי חמדה זו (התלמוד) וחשבו לתת אותו לשריפת אש, מפני לעג הדברים התמוהים שנמצא בו לפי מעוט שכלם, וכמעט שגמרו מומתם הרעה, עד שהעיר ד' רוח חכם נוצרי אחד שעמד בפני השרים והעמים ולמד זכות על הספר הקדוש באמרו שההגדות התמוהות שנמצאו בו, הן דוגמת העשבים המרים והסמים הממיתים שנמצאו בחנויות הרוכלים עם שאר בשמים ראש, שגם הם לתועלת גדול לרפואת האדם כמו שאמר שלמה המלך ע"ה חבורות פצע תמרוק ברע, שפירושו שכל דבר רע כמו פצע וחבורה, אין למרק אותו ולגרשו רק על ידי רע כמוהו, רק שאין מוכרין דברים הללו אלא לרופאים המומחים לרבים, שיודעים להשתמש בהם במקום הראוי, כך כל מליצות חכמים ז"ל, וחידותם הן ליודעים הן, והן גם כן מות ומכשול לבסילים ההולכים בחושך, והיטיבו דברי החכם הנוצרי הזה המוליך טוב בעיני המלך והשרים, ויצאו המלשינים בפחי נפש, עד כאן באמת בטענה זאת למה שאמרו החכמים האלהיים בעצמם, שהמשיל גם התורה בכללה לסם חיים ולסם מות, כמו שאמרו למאן דזכי סמא דחיי, למאן דלא זכי סמא דמותא, וכן יפה אמר, שהרע אין לו מירוק אלא על ידי רע, שכן אמרו חז"ל (מדרש תהלים יח) ברא הקב"ה זבוב לצרעה, יתוש לנחש, נחש לחפית, וכן נודע בשחין רע רחמנא לצלן, שאין לו תקנה אלא בכסף חי, שהוא הסם המות הגדול והזקוק, והיודעים למתקו ולתקנו עושים ממנו מרפא עצום, לחללים רעים מאד.

אמנם רבים מחכמי נוצרים הפליגו מעומק חכמת רז"ל באגדות, שנהגו דרכי חכמי קדם לדבר בחידות, ולעגו על היהודים המאחרים שמבזים דברי קדמוניהם, או לאותה בושה וכלימה, וכמה חכמים מהם היו מליצים טובים לישראל ולאמונתם ותלמוד תורתם, ביחוד פפא דרומא גריגוריוס, ותלמידו אגוסטין, ושיקסטוס, ויושטינוס, רייכליגוס, בערנהרדוס, וזולתם רבים, שהצילו את ישראל ממחלים שטמנו הצוררים להם, ובטלו כמה שמדות. ועוד צא ובחון מעשה ד' הגדול אשר עשה עמנו להפליא בגלותנו הוזה שכמעט נשתכחה תורה אלול שרים רבים וגדולים מהנוצרים שנתנו לכסף מוצא, וקבעו בדפוס כל ספרי הקדוש הנמצאים בידינו ממקרא משנה גמרא, מדרשים פוסקים, ספרי דקדוק, ספרי קבלה, ספרי מוסר, שאלות ותשובות, ספרי דברי הימים, דברי חכמה חידה ומליצה ושיר, ובטבע ושאר החכמות, ובכלל כל החבורים הראשיים, הם שהוציאום לאור עולם בתכלית יופי, ולולי זאת לא היתה יד אחד מאלף משנת אל אחד מהספרים הקדושים

הסיפור המפליא הלו המקובל כביכול איש מפי איש עד הגאון רבי בנימין אב"ד הורדנה אביו של הנה"ק רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל, המציג לפנינו סיפור נורא בכל צבעיו וגווניו, ובתוכו כמה פרטים היסטוריים ידועים, כמו "ספר עקצת עקרב" - שהוא לפי המסופר כאן מעשי ידיו של אבי המחבר ספר-מין החיבור המיסיונרי הנודע לשמצה - "נתיבות עולם" שהיכרו "משומד נודע בלונדון", והשר השתדלן הנודע "ר' משה מונמיופרי" ע"ה השתדל למצוא איש לענות כסיל כאולתו והסכימה דעתו על המשביל הנודע הנקרא "ריב"ל" ר"ת ר' יצחק בער לעוויןאן" והוא חיבר נגד המין "המשומד" ספר "זרבבל" אך הפרטים שהם לפלא רב הכמות, הגם סיבה ועילה לחקור ולדרוש על שמין דבר אמת הנמצא בס ולברר את התבן מתוך הכר.

לפן נעבור את הדברים תחת שבט הביקורת אחת לאחת.

חיבור עצמים נתיבות עולם

נתחיל בנגות אודות החיבור עצמים "נתיבות עולם" ומחברו. מטרת החיבור הוא פרי תעמולת המיסיון הנוצרית נגד תלמודנו הקדוש ורבותינו הקדושים מחברי הש"ס, לא דבר חדש הוא בכל דור ודור עמדו עלינו צוררי התלמוד בנכליהם ובכוכביהם המונין את ישראל בהבליהם ותלו בוקי סריקי בחז"ל הקדושים וכל הויכוחים והסכסוכים הרבים והעצומים מני או ישראל בגולה בין שכיניהם הנוצרים, וכל הבלבולים ועלילות שוא הם הנוצרים אשר הביאו והמיטו עלינו את כל הרעה בספריהם ובתעמוליהם נגד תלמודנו

בא לבקרו בספריה שלו וראה בספרייתו בארון הספרים שלו כי הספר מור וקציעה והספר כרתי ופלתי עומדים סמוכים זה לזה, ונהנה מזה, וסיפר לו המעשה הנ"ל, יעו"ש באריכות, ופלא שלא ציין לקונטרסו של שולמן שכבר קדמו בסיפור הלז עוד בחייו של הנ"ל.

יב. אשר קנה לו מוניטין בספרו אפס דמים אשר בו הראה בעליל הבלתי תעתועי הגויים בשומם עלינו אות קלון ושמע שוא ושקר הלא הוא דבר "עלילת דם" ואם כי זה הריב"ל היה שנוא על רוב שלומי אמוני ישראל על היותו מן המשכילים ועוין ורודף את החסידים בפרט, אך על חיבור זה שבחורו וגם קבל כמה הסכמות הרבנים עליו, ודבר מעונין מאד נמצא בהקדמת המו"ל של הספר 'אפס דמים' ר' משה בערין בלום, המבקש שם סעד ועזר להדפסת הספר ולהעתקתו ללשונות העמים וכו' וכתב שם וז"ל, לכן אחלה את אחינו בני ישראל להיות בעזרו להוציא מחשבתו הטובה מכח אל הפועל, גם מאת הרבנים הגאונים אבקש ואתחנן שיתאמצו גם הם בדבר מצוה גדולה כזו כי אין לך מצוה גדולה הימנה, 'וגם הרב החסידי המפורסם הגדול ר' ישראל מריוון נ"י כבר שלח איזה סיוע ומכתב נכבד להחכם הזה בדבר הזה כאשר היה למראה עיני מכתבו קודש, ובוודאי ממנו יראו וכן יעשו גם כל המסתופפים בצל הרב החסיד הזה, כי מי ראה אלו יוצאים ולא יצא וכו' ע"ש (גם אותו ריב"ל כתב במק"א על עצמו שהוא ש"ב של הרה"ק מריוון וכו' קבל הסכמתו בעל פה על אחד מספריו, וכן ישנו מכתב מעונין מהרה"ק רבי אברהם המגיד מטוריסק זצ"ל אל ריב"ל אשר בו קובל עליו על אשר הטא אחן למעלילים עליו וכו' חף הוא מפשע חשדו, ובתוך כל התוארים הכבדים יכנהו 'ש"ב', וכידוע שהרה"ק מריוון היה נכדתו של 'מלכה' אחות הרה"ק ר' מאטעלע מטשערנאביל אבי הרה"ק מטוריסק זצ"ל).

עתה נחקור אחר שמו של המחבר נתיבות עולם, שם המחבר מופיע על שער החיבור ^{לצור החכמה} במהדורתו האנגלי - שהוא המקורי - "אלעקסאנדער מעקקאול", אלעקסאנדער זה

העיתון

והחברים היקרים, על כן בודאי חייבים אנו להם תשואת חן, ושבח להי"ת כי למחיה שלחם ה' לפנינו, ודי בוז בכאן, עכל"ק.

יד. מן הענין להעתיק מ"ש בהקדמתו על החזרתו בתשובה משומד אחד במדינתו ח"ל, "חזות קשה הוגד לי שראיתי לחכם אחד שכמעט אין כמוהו בכל ערי פרס בתורה ובחריפות ועברו עליו מים הדונים וכסה שמים הודו, וימר את כבודו, ועבר עליו רוח קנאה וחבר ספר נגד דת תורתנו הקדושה וקרא שמו בלשון ערבי "רד אל יהוד" ואני בחמלת ה' עלי נתוכחתי עמו, והוכחתי לרשע מומו, ורציתי את מוחו וקעקעתי את ביצתו וההבלתי את ספרו עד שהודה ולא בוש וימות לבו בקרב, וחרפה לו נשא על קרבו, ונתחרט על כל מה שעשה וקבל עליו לשוב אל דת האמת, ועוד נתוכחתי עם חכמי אומות העולם לפני המלך הגדול מחמד שאה יר"ה ותהלי"ת כי ה' לי בעזרי וניצחתי את כלם בתשובות חזקות, כראי מוצקות" וכו'.

עוד דבר מעניין נמצא בספרו אשר ציין לה רש"י ליימאן במאמרו הנ"ל, באומרו כי ייסוד הרפורמה נסבה ונדיה על ידי החיבור המבאיש הלז, וז"ל בדף יד: וחדשות אני מגיד כי זה ימים לא כביר שראיתי ספר קנאת ציון הגדפס מחדש אשר חכמי ישראל קדושים אשר בארץ המזה הרבנים אנשי ה' היו קנאו קנאת ה' צבאות לבער הרע מישראל אותו הקיבוץ הנבער קשר רשעים ועצת בוגדים בעיר ברוינשווייג אשר נאספו שמה כל הנעדרים מדעת ורקים מכל חכמה והרימו יד ומעלו בקדושים לאמר לאל סור ממנו ודעת דברי תורה שבעל פה לא חפצנו ורבני הדור היו לבשו עוז התאזרו וקמו לעזרת ה' בגבורים להרים דגל התורה שבעל פה ישלך ה' פעולם וגו', וכן אמר כי הטיבו כל אשר דברו, ואולם דע לך אתה בני יעקב, כי כפי הנראה כי השורש הפורה ראש ולענה לקיבוץ הנבער הגו הוא ספר נתיבות עולם כי הוא היה סיבה לעידה הרעה הזאת למסור מעל בה' ולחלוץ יצאו על דברי תורה שבעל פה, הלא תראה כי כל אשר רצו בעלי הקיבוץ הנבער הגו' לבטלם הנם כתובים על ספר היציר נתיבות עולם הגו', והוא נדפס בשנת הת"ר ליצירה, והקיבוץ הנבער הגו' היה בשנת התר"ד ליצירה" וכו'. גם חיבר עוד ספר ליקוטי אמרים בהסכמתו של רבי חיים פאלאג זצ"ל, שהוא לאמתו מהדורא של ספר דרך החיים הנ"ל בהוספות תרגום לאדינו.

טו. לר' יהודה דוב בן ישראל כארי מבראדי ממשפחת יאמפליר, וזי"ען תרכ"ד. בהקדמתו כותב "זה כשש שנים ויותר בא לידי הספר "נתיבות עולם" הנדפס בלאנדאן זה כחמש ועשרים שנה, המחבר העלים את שמו בשער ספרו, אך לדעת יש אומרים שמו מאקאלל נודע אשר הוא יהודי מומר ממדינת ליטא מבין ובקי בתלמוד ופוסקים אך ערום וחכם להרע, ולכן נקל היה לו הדבר אחר שהמיר דתו לבוא בקהל עמים ולהתחבר עם חבר המיסיאנערין אשר בלאנדאן, כי אך איש כזה אשר אלה לו המה מבקשים למען יוכלו להשיג על ידו תכלית מבוקשם לעשות ולקנות נפשות רבות מישראל אשר ימירו את לקח התלמוד בלקח הב"ח ותכלית זה חבר להם את הספר נתיבות עולם, וכפי הנשמע קיבל מהם עבור המחברת הזאת סך חמשת אלפים פ' סטערלינג ויותר, ואחר כך הלך לו לאמריקא ונתייחד, וכתב בעצמו ספר אחר לנגד ולהפך מכל מה שכתב בספרו נתיבות עולם, והספר נתיבות עולם הזה יקר הוא מאוד בעיניהם ונעתק לכל לשונות איראפא, והוא כסילון ממאיר וקוץ מכאיב לשכים ולצנינים לכל אחינו בני ישראל הגרים במדינות צרפת ואנגליא" וכו', כנראה שמספר זה נולד הידיעה להמספר "הסיפור המפליא" שמחברו הוא ממדינת ליטא, ועל שמיעת המחבר על שמו של מחבר נתיבות עולם שהוא "מאקאלל" ראה להלן.

טז. לר' יהודה יודל מידלמאן, לונדון תר"ו.

יז. מאת אליעזר צבי צווייפל, ווראשא תרמ"ה, בהסכמת ר' חיים ברלין ועוד רבנים.

יח. מאת נפתלי הירץ ברנשטיין, אדעסא תרכ"ח.

הוא אישיות ידוע, הוא מעולם לא השתמד מיהדות לנצרות אך היה נוצרי מלידה למשפחה נוצרית בדובלין אשר במדינת אירלאנד ושמה נולד, לא באלמונא אשר במדינת אשכנז, הוא נולד בשנת תקנ"ט, ועבודתו מסורה למיסיון הנוצרי ובה פעל כל ימיו, והוא הוא אשר חיבר את החיבור עצבים הלז^ה, ברור שלא על מחבר זה יתוכם הסיפור המפליא של "המלמד מלימא" בנו של המחבר "ספר עקיצת עקרב" שנולד "באלמונא".

לצורך לצעדים רחוקים למצוא ולגלות את זהות המשומד המדובר בסיפור, כי בודאי המדובר על המתרגם החיבור עצבים הנ"ל משפת אנגלי ללשון הקודש, וכאמור לעיל שמהדורתו העברית נדפס בשנת ת"ר, והיה אך יצא לאור המהדורה העברית נודע הדבר כי יד יהודי משתמד במעל התרגום ההוא, ושמו הנוצרי שנקרא בו הוא "סטאניסלאו האנע" ושמו מלפנים היה יחזקאל אריה האנע.

יחזקאל האנע

הרבה נכתב על קורותיו ומאורעותיו של יחזקאל האנע שקראו לו האסקעל משומד, הוא היה לדברת עם אצל יהודי פולין בתחלת מאה ה"מ, ורבות נכתב עליו ואודותיו, יחזקאל זה הוא בנו של רבי אברהם אב"ד קומיר זצ"ל², תלמידו המובהק של הרה"ק החוזה הרבי מלובלין זצ"ל, הוא היה גאון אדיר ומופלג, ואמרו עליו שהיה מוכשר לרבנות בעיר הרבה גדול מעיירת קומיר רק בהיותו חסיד, ובאותם הימים משלו והנהיגו המסנגדים בערים הגדולות בפולין³. המניד²² מקומיר היה מהמקורבים המיוחדים ומהתלמידים המובהקים אצל הרבי מלובלין, הוא היה בבחינת עייל בלא בר, והיה נכנס אל הרב הקדוש בכל עת מצוא ביום או בלילה בלתי נצרך לשאול או לקבל רשות ממי שהוא בהיותו חביב מאד בעיני הרבי מלובלין, והיה חסיד גדול וצדיק מפורסם². בני העיר ידעו וספרו מגודלתו ושמו היה נודע ומפורסם עד לאחרונה, ומקום קבורתו ומצבתו היה ידוע לכל הבאים והיה סמוך וגראה לציון הקדוש של הרה"ק רבי יחזקאל מקומיר זצ"ל עד למלחמה העולמית השנית שנחרבה ונעקרה כל הבית החיים עם כל מצבותיה - כולל מצבתו ומצבת הרה"ק

יז. אשר קרא לספרו במהדורתו המקורית בשמו האנגלי "the old paths".

כ. מעט מאד הידיעות על אדם גדול זה, ואף שמו לוטה בערפל, כי כמה שמות נקרא לו בספרים וחיבורים, באהל הרבי באור הנפלאות עמוד ח בשם הרה"ג המפורסם רבי יוסף לעווינשטיין הגאב"ד מסעראצק זצ"ל נקרא רבי יהודה ארי' ליב, גם ש. ל. ציטראן בחיבורו אוועק פון פאלק קראו בשם ר' ליבוש, אך בכל החיבורים נקרא בשם אברהם ובנו המשומד בשם יחזקאל, ולפחות באחת מן המקורות בשם יחזקאל אריה, אך כאמור אין הדבר ברור, שם משפחתו כאמור הוא האנע (ואולי יותר נכון האגא) כמו שנמצא חתימתו Hoga, ופלא שגם שם משפחתו נמחה וזכרו, ובארכיוני מדינת פולין של תעודות לידה חתונה ופטירה של יהודי פולין מצאתי שם זה רק שתי פעמים מסוף שנות הדי"ט (ושתיהם מאיזור לובלין אשר עיירת קומיר היא שם) אך אחר זה לא נמצא וזכרו.

כא. ע. נ. פרענק, משומדים אין פוילען עמוד 38.

כב. כך נקרא אצל יצחק אבן, אמנם באמת היה ר' אברהם "רב" דקומיר ראה להלן הערה מ"א.

כג. יצחק אבן, פון דער גוט אידישער וועלט.

מקומיר ומקום מנוחתם - העתיקות של העיר קומיר עתיקת יומין בתולדות יהודי פולין ולא נשאר זכר משני הבתי חיים של העיר, וכן נאבדו נשחתו ונשרפו אז כל ארכיוני ופנקסי קהילת קומיר⁴³. 'חוקאל גולד בשנת תקנ"א בעירת קומיר, משהר ילדותו נראו בו כשרונות עצומות ועילויים, שרם מלאו לו ג' שנים כבר ידע "עברי" שלמד מעצמו, בהכניסו ל"חדר" התחיל ללמוד חומש ובשנה שלאחריו כבר למד גמרא, בחיותו בן שש לא מצא אביו מלמד מתאים בשבילו והתחיל ללמוד עמו גמרא ופוסקים. כשנסע אביו על ראש השנה להרה"ק מלובלין נשא אתו בנו האסקעלע הקטן להראות הרבי התכשיט שחננו בו ה' ית' ולקבל ברכתו הקדוש לגדלו לתורה ויראת שמים ואריכות ימים.

בְּלֹבְלִין היה המולה גדולה בימים נוראים והמון גדול של חסידים ואנשי מעשה וביניהם מאות רבנים ולומדים גדולים מכל קצוי פולין ושאר מקומות, ובאסיפה כזו נפגשו גדולי הלומדים וכמובן דברו ופלטו בסוגיות עמוקות ובדברי הלכה העומדים על הפרק, ואותו האסקעלע בנו של הרב מקומיר נטה אזנו לשמוע ולהבין את דבריהם ומפעם לפעם ערב את לבו לדבר בפני גדולי הלומדים ולהביע דעתו לפניהם, וגשתומומו על חריצות שכלו ועומק דעתו, אך מלבד היותו חריף נפלא סיגל לו גם מדת העזות, ומפעם לפעם כששחק לו השעה למצוא מקום לענות עזות בדברי חידוד ושחוק, אשר נהיה למשל ולדברת עם, חציו שנונים עם גחלי רתמים, ולפעמים עשה מעשי התחכמות נגד מי שהוא לרוות צמאונו לשחוק וליצנות, ומרבירו מעשיו והיתוליו נכתב הרבה ואכמ"ל.

פעם כשנכנס אביו הרב עמו אל הרבי, והרבי תהה על קנקנו ודבר אתו ארוכות וקצרות, אמר בזה"ל, 'א אמת'ער תכשיט, ער מוז אבער האבן א גרויסע שמידה'. אביו הרב הוסיף שמירה על שמירתו ולא הגיחו ממנו לרגע ושמר עליו ככבבת עינו ולמד אתו ומילא אותו ש"ס ופוסקים וגם בספרי קבלה מלא ידו.

בהגיעו לגיל עשרה שנים נשתדך לבת הגביר הגדול בקאומיר ר' אהרן מענדלאוויטש בן ר' יוסף שנהג עסקים גדולים עם הגביר הנודע ר' שמואל זביטקאווער ז"ל, ביום הגיעו לעול המצות נשא את כלתו והיא היתה אז בת שנים עשר. אחר חתונתו דר בבית חמיו וישב שם על התורה בלי טרדה ודאגה בהיות חותנו עושר אדיר ולא חסר לו דבר. אך הדבר אשר חסר לו היה השגחת אביו, אשר מיום חתונתו נעשה האסקעלע לבעל הבית עצמי ולא היה עליו אימת אביו עוד, ולכן התיר לעצמו להסתכל בספרי חקירה ולאחר כך בספרי השכלה, וכפי המסופר התחיל זה עם סוחר "אשכנזי" מעיר דאנציג שהיה לו משא ומתן עם חותנו הנ"ל, ובראות האסקעלע את "האשכנזי" ראה לראשונה יהודי בלבוש אירופאי מגולה מוקן ופיאות, אותו סוחר בדברו עם האסקעלע ראה כי לגדולות נוצר, והשיא אותו ואת חותנו שילמד "לשונות" העמים וטוב תורה עם דרך ארץ ועל ידי ידיעתו בלשונות העמים יהיה לו יד ושם בחצרות הנסיכים ו"הפרצים" וזה יהיה למזבתו

כד. ש. ל. שניידערמאן, יליד קומיר, ווען די ווייסל האט גערעדט אידיש, עמוד 46.

ומזבת חותנו בהנהגת העסקים הרבים שלו עם הגוים, וגם מוכשר הוא במיב כשרונותיו וחריצותו להיות למליץ בעד אחיו האומללים בעת הצורך, כזה וכאלה דיבר על לב האברך האסקעלע, פיתה אותו בדברים ופת, ועד מהרה לימד לשונות הגוים ושאר ידיעות, ומפעם לפעם חציו נפגע בספרי השכלה ולאט לאט התחיל לשנות מדתו בלבושו החסידי והתלבש בלבושי המאדע החדשה, ככה התדרדר מטה מטה.

ידידי פעם בעת נסעו לובלינה אל הרה"ק מלובלין, והיה מלוכש במעילו שהיה על הרך המאדע בכפתורים גדולים - שהיתה אז להראות לפני כל את הכפתורים הגדולים לא כדרך החסידים הצנע לכת, שהיה הכפתורים מכוסים ומכונסים בפנים - עשרה במספרם, ויהי אך ראה אותו הרבי מלובלין, קרא את האסקעלע אליו ואמר לו, ראה נא - ובשעת מעשה אחז בידיו הקדושים את הכפתורים ומנה אותם אחת לאחת - היום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו עשה כך ולמחר ...⁴⁴ כאמור היה האסקעלע אוהב לצון, ואחר המעשה הנ"ל חשק לו להתלוצץ מהרבי בעצמו ולהנמק בו על הוכיחו אותו, ויהי ביום ערש"ק לקח פיסת נייר או קלף וכתב עליו בזה"ל, פתקא דמן שמיא, יעקב יצחק ברי אנת הוא מלכא משיחא, וכתב שם כי הרבי הוא הראוי לאותו איצטלא בעד מדרגותיו הגדולים והנוראים והוא הנבחר מן שמים להיות הגואל, והביא ראיות משמות הקדושים המרומזים בפסוקי התורה המראים בעליל שכעת הוא זמן התגלות המשיח, וכי הוא הרבי הוא הקדוש עליו המשימה לגאול את ישראל מגלותם, וכפל את הנייר והתם עליו מלכר שם הוי"ה ב"ה בכתיבתו, ונכנס בלאט לחדרו של הרבי - שהיה מיוחס בזכות אביו הרב כנ"ל - והטמין את הנייר בתוך כיס מלבוש של שבת (הבעקטושע) של הרבי, והרבי כשלקח את המלבוש ללבוש צעק שהוא כבד מאוד, ובדקו מיד ומצאו את הפתקא ופתחו אותו בוהדות שלא ימחק השם מעליו וכשקראו לפני הרבי הכתוב בו, אמר הרבי חותמו של הקב"ה אמת, נמצא שהחותם את השם השתמש בכתיבת השם לשחוק ולהתעלל בו והתם את שם השם בשקר, ונפלט מפיו הקדוש שמי שעשה זאת ימיר דתו רח"ל⁴⁵, ועוד באותו יום ש"ק בעצם

כת. אהל הרבי אור הנפלאות דף ח.

כו. אין האמנה בדברי המתנגד והמשכיל צעד ערבוים בחבורו כתר כהונה שכתב - אחר שהביא הסיפור הלז ששמעו מבעל המעשה האסקעלע משומד בעצמו - בעמוד 124 "לפי עדות החסידים אמר הצדיק על הלועג הזה (כי לא ידעו מי הוא, לולא ספר בעצמו אחר כך כאשר שמענו מפיו באזנינו) לא ישרים שנתו, אבל הוא חי (ואולי עודנו עוד בחיים) וכו', וכנראה בעליל שבכוונה טירס והפך את קללת הרבי משמד למיתה כי לא חפץ ליתן יקר להרבי ואף שהיה דבר ידוע ומפורסם ומובא בכל החיבורים המביאים הסיפור הלז בסגנון זה, אך מכל מקום לא בוש לשקר בכאלה ודרכו בכך, ומה נעשה לאיש יהיר ולץ כזה אשר כתב שם בעמוד הקודם לזה בזה"ל, וזכר אני שבימי שבתי על שלחן חותני בלובלין ספרו לי, שפעם אחת בא אליו איש עשיר והקריב לו פתקא, שמו ושם אמו וסיים עם כל בני משפחתו, וקרא הרב בקול עם כל בני משפחתו (הח' בקמץ) וחקרו ומצאו כי באמת נפתה לבו לנכרית. אך בעת ההיא שאלתי, מי ערב לי, כי גם אם אמת הדבר, אם לא לחש לו הגבאי מקודם דרכי האיש, ויחפצו החסידים לבלעני, ע"כ מדברי הפתי אשר יכחיש השמש בצדורים.

היום נסע האסקעל מלובלין לעיר ווארשא, ומאז קראו לו האסקעל משומד או האסקעל שמד'ניק אף שעדיין לא השתמד אזי.

לא נאריך בפרטי קורותיו של האסקעל ובכל הידיעות אודותיו הנמצא בספרים שונים, ובפרט סיפורי בדים ואגדות מוזגים שנרקמו סביבו, רק בקיצור נמרץ נזכיר ראשי פרקים.

גזירות המלכות המדינת פולין על החסידים ורבותיהם בשנת תקפ"ד וביטולם

בג"ל ידיעותיו והכרת שפת המדינה נתקרב האגע אל פריצים ונסיכים שונים², ועבר גם אצל הצענוור מטעם המדינה על ספרי יהדות, ומסופר עליו שהוא עמד לימין החסידים בשנת תקפ"ד³ אודות גזירות חקירות ועלילות המלכות על כת החסידים, שהתחילה בעיירת פאריציווע על ידי מפקד הוואנדארמריה האלוף דלפום, שהתלונן על כת החסידים כת חדשה ההולכת וגדל, ומענותיהם הוא שאינם מתפללים בבית הכנסת אלא בבתי פרטיים, שם מתכנסים ומאחרים בלילה ועושים רעש והמולה וכך באים לידי הוללות, הם מפתים גם אחרים ממקומות שונים להסתפח אליהם ואלה מסתתרים אצלם בלי תעודות.

מאותה עיירה פאריציווע נפתחו הגזירות על החסידות בפולין ונמשכו קרוב לשנה. והאשמה נגד החסידים נשלחה אל ועדת הפנים והמשטרה של הממשלה, ביום הושענא רבא תקפ"ד, בצירוף פקודה לחקור את העניין ולנקוט את האמצעים והצעדים

כו. הסיפור הלז מסופר באריכות מקושט ומציור בהוספות מרובות בספרו של יצחק אבן הנ"ל וגם בשאר הספרים הנ"ל ישנם כמה פרטים נוספות לידי וניי סגנון המעשה (אך כמובן אי אפשר לנו לברר התבן מן הבר, ולכן, הבאנו כאן הספיקר כמו שהוא בעיקר מספר אהל הרבי אור הנפלאות דף ח. והוספות זעירות מספרים הנ"ל. יצחק אבן בספרו הנ"ל כתב, שחסידים ספרו שהרבי התחרט אחר כך על קללתו את האסקעל ומאז השתמד האסקעל עד לפטירת הרבי בשנת תקע"ה הוריד הרבי דמעות בברכת שלא עשני גוי, ואמרו החסידים שבאלו הדמעות רצה להחזירו ליהדותו. עוד ספרו החסידים שהרב מקומיר התאונן לפני הרבי והתרעם למה לא הרגו הרבי בקללתו, וכעת שבנו הוא משומד הוא מגודה משני עולמות, והשיב לו הרבי בחיי לא אוכל להחזירו אך אחר פטירתי אחזירו לך (וכך הוה שלבסוף אחר פטירתו של החוזה, עשה תשובה). אך באמת לא השתמד האגע בימי חייו של החוזה רק כמה שנים אחרי פטירתו, אך החוזה הוריד דמעות על קללתו אותו שראה שישתמד, והרב מקומיר דיבר על העתיד להיות מבנו היורד. ראה להלן.

כה. ומסופר עליו שבוארשא נשא אשה על אשתו ושמה יוטא יתומה בת חייט, ופעם נסע במרכבתו הנאה עם אשתו ושתי בנותיו, בנסעו ברחוב קרולעווסקע פגש את אביו הזקן נוסע על דראזשקע ישינה בדרכו אל הרופא. בראותו את אביו קפץ האסקעל ממרכבתו ורץ אל אביו הזקן ושאל בשלומו, והשיב לו אביו, יחזקאל, היכן הוא העולם הזה שלך?, איני מבין אותך ואת שאלתך השיב האסקעל לאביו, האם אינך רואה את רוב כבודי ועושרי וכל תענוגי עולם הזה לפני הם עומדים, שוטה שכמותך, אמר לו אביו, זה הוא חלק העולם הבא שלך, אך היכן הוא העולם הזה שלך. ש. ל. ציטראן, אוועק פון פאלק עמוד 12. וע"ש.

כז. המידע – על גזירות המלכות על החסידים והמסתעף – דלהלן לקוח מספרו של ר' מאהלר "החסידות והשכלה בגאליציה ופולין" המושתת ומתומך על מסמכי ופרטי-כל המדינה.

המתאימים, ועדת הממשלה חקרה ודרשה אודות כת החסידים ומנהגיה, הממשלה קיבלה מאת אחד המשכילים בוארשא יריבם המושבע ושונאם הנמרץ של החסידות כתב "ידיעה על כת החסידים" ובה האשימו וטפלו על החסידים את כל ההאשמות והשקרים שברו מלכם המתנגדים והמשכילים, הממשלה לא פרסמה מי כתב את ההאשמה מחדד נקמת היהודים במסור⁴.

אחרי דרישות וחקירות - אשר קצרה הידיעה כאן מהכיל כל דבריהם - יצאה החלטת ותשובת ועדת הדרות ביום י"ג אדר א' תקפ"ד, כי החסידים או בשאר השמות שנקראו "הוסיטים" או "קימאיובצי" (בעלי משי בלשון פולנית), כי חברה זו ההולכים בדרכים משונות ויש להם אמונות הכל ומנהיגיהם מתאמצים לקיים את היהודים בבכורות ולהטיל עליהם את מרותם המוחלטת, וכל הפלכים נגועים בכחות אלו פחות או יותר, והעיר פשיסחא הוא מרכוס הראשי (ששם ישב אז הרה"ק הרבי ר' בונם מפשיסחא זצ"ל), ואסור ליהודים התכנסות לתפילה בבתי פרטיים אשר שם נוהגים החסידים להתאסף, וגם אסור לחסידים עליות רגל או כינוסים אל יהודים החשודים שהם ממנהיגיה של הכתה או חברה.

החסידים לא ישבו בחיבוק ידים אך לחמו בעד קיומם הרוחני בכל עוז ואומץ בהשתדלות מרובה אצל הממשלה ולבסוף הצליחו שהממשלה הסכימה לחקור את דבר החסידים, וב"ב תמוז של אותה שנה הודיעה ועדת הדרות על ייסוד ועדת המשנה המיוחדת לחקר החסידים והחסידות וכל המסתעף, וקראו את ראשי מנהיגי החסידים להתייצב בפני ועדת משנה זו לגלול את פרשת דבריהם ומענותיהם, פרטי-כל ומסמכים של ועדת משנה זו לא נשתמרה בארכיוני המדינה, אמנם מנהיגי החסידים אכן הופיעו בפני ועדה זו וגללו את טענותיהם והתווכחו את שונאיהם ומתנגדיהם, ונמצאו רמוים על הופעתם ומענותיהם בשאר ארכיוני המדינה⁵.

על וויכוח סוערת זו רבי הרבנים שבעל פה, והאסקעל האגע משומד תופס לו מקום בראש בהוויכוח ובעמדתו לטובת החסידים, ומסופר שהוא הוא אשר העביר ידיעת גזירת הממשלה מרם יצאה לפועל לידיעתה של תמר"ל⁶ אשת הגביר הנודע בערקע

ל. ר' מאהלער בס' הנ"ל עמ' 375 משער שהוא המשכיל אברהם בוכנר מחבריו של הצנזור המשכיל יעקב טוגנדוולד שר"י.

לא. מאהלער שם עמוד 379.

לב. ראה עץ אבות-מגילת יחסין שבסוף ספר חידושי מהרא"ך (להגה"ק ר' אלעזר הכהן זצ"ל אב"ד פאלטוסק וסאבאטשוב, י"ל בוארשא תרע"ג) כתוב, פעם אחת שישב על שלחנו הטהור בסעודתא דזעיר אנפין סיפר מעשה רב, שפעם אחת גזרה הממשלה יר"ה גזירה שלא ינהרו הצדיקים והחסידים שמסתופפים תחת צל צדיקי זמנם והי' בעת ההוא בוארשא אשה אחת הצדיקת אשת חיל מנשים באוהל תברך ושמה תמריל ז"ל אשת הנגיד הגביר פועל צדק יקר רוח מיכאל בערקס ז"ל, והיא נשאה חן וחסד לפני השרים הגדולים היא היתה חשובה להמשנה למלך הארון החסיד הרחמן הנקרא פאשקעוויטץ, הלכה היא בחריצתה והשתדלותה בכל השתדלות גדולה ופעלה אצל השרים ובטלה הגזירה מן הממשלה יר"ה. ונהג כאשר מחשבתה הטובה יצא לפועל כפי רצונה והשיגה רשיון לידה כתוב וחתום בגושפנקא דמלכא ותשם פעמיה לאיש אלקים

בערנסון (בנו של ר' שמואל ואבימקאווער הידוע), והיא התיעצה עם גדולי החסידים בעיר ווארשא והחליטה שהרה"ק רבי מאיר'ל מאפמא זצוק"ל¹, מתלמידיו הותיקים של החוזה מלובלין יהיה המוען מצד החסידים, אך מאחר שלא היה יודע שפת המדינה שיתפה עמו את הרה"ק רבי בונם מפשיסחא אשר ידע בטיב העולם ובשפת המדינה מאז היה סוכנו של תמר'ל².

הצדיקים הרה"ק מאפמא והרה"ק ר' בונם באו לווארשא (אם כי היה חילוקי דעות ^{הצדיקים} ביניהם, כידוע), ושם התקיים הוויכוח, והמתנגדים - קרי המשכילים - העמידו את הרשע המשכיל הנודע אנמאני אייזענבוים שר"י לראש המדברים נגד החסידים, הרה"ק מאפמא והרה"ק ר' בונם סרכו להתווכח עם הרשע הנ"ל, ולכן אחר התיעצותם עם תמר'ל גמרו להשיג המשימה על האסקעל האגע, ואמר או הרה"ק מאפמא קריינא דאגרתא איהו ליהוי אפרונוקא, כי האסקעל הוא הגורם לידיעת הגזירה, לכן עליו להתווכח ולנצח את הצד שכנגד, והרה"ק ר' בונם אמר, נגדנו עומד איש המשוקע במ"ט שערי טומאה [אייזענבוים] ולא נמריח להעמיד נגדו את מ"ט שערי קדושה, כי יותר מתאים שעמוד נגדו האסקעל משומד אשר לא חסר לו מטומאתו של הרשע שכנגדו, ובודאי ינצחנו.

פרטי הוויכוח ודברי נצחון של האסקעל מובא בספרים וחיבורים הנ"ל ואכמ"ל, וימצאם הדרוש שם³, אמנם זאת נציין מה שהובא שסיפרו או שהרה"ק רבי ר' בונם אמר או להאסקעל האגע, לא יועיל לך מאומה אף לא השמר, מוכרח אתה למות יהודי ועוד יהיה לך חלק לעולם הבא, ודברים דומים אמר לו הרה"ק מאפמא אז"ל.

אחרי דין ודברים יצאה ההלכת הממשלה בכ' לחודש אב שהחלטה ועדת הדתות הוא שאין שום דופי בכת החסידים ומותרים בבתי כנסת מיוחדים לעצמם, ומעמם

קדוש ונפלא מאד גבר די ריח אלהין קדישין ביה שמחה בונם מפרשיסחא זצ"ל עם הבשורה הטובה הזו, ותאמר לו ברכות מזל טוב שבזכות תפילות הצדיקים יצא הרשיון מהממשלה יר"ה שרשויות נתונה ביד החסידיים להסתופף תחת צל צדיקי זמניהם, ובעת ההוא חי אמני' הרב הגאון הצדיק זצ"ל בקודש פנימה ואמר לו רבינו הקדוש בזה הלשון דע אלעזר שהאשה הצנועה הזאת חשבה בלבשה שעשתה טובה גדולה בעולם מהרשיון הנ"ל ואין אנו יכולין לחדר שכונתה היתה לשם שמים, אך אמנם היה טובה יותר שתשמע לעצתי שהיא תפעל אצל הממשלה יר"ה שיתנו פקודה הממשלה יר"ה שיעשה חומה ומבצר ובריחי ברזל ויעמידו אנשי חיל עם קנה רובה וגם קאזאקען עם נאגייקעס והאנשי חיל לא יניחו שום אדם שבעולם אפילו גדול שבגדולים לילך אצלינו אפילו עלם קטן שבקטנים שלא יבלבלו רעיונים שלנו, רק ליתן להמבצר החומה הזו אך להזיות את נפשינו פת במלח ומים במשורה או עשתה טובה גדולה על כל העולם אם תפעל זאת, עכ"ד הקדושים.

לג. בעהמ"ח ספה"ק אור לשמים.

לד. לכל הוויכוח והניצוח של האגע לא נמצא שום ראיה ועדות במסמכי ארכיוני המדינה התומכו, אך כאמור התקיים איהו וויכוח או מעמד אשר בו הביעו החסידים טענותם, וברור שהרה"ק מאפמא והרה"ק ר' בונם היו ראשי החסידים אשר כנגדם בעיקר היה גזירת הממשלה, אך את כל דברי אגדות הוויכוח ובמרכזו הסיפורים עומד האסקעל האגע, הוא מה דעמא דבר ונכתב בספרים הנ"ל, ואם קבלה נקבל.

לה. ע. ג. פרענק בחיבורו הנ"ל.

ונימוקם עמם כי רוצים להגור משאר העם לפיכך לא יושמו להם שום מכשולים בקיום תפילות בציבור בבתים פרטיים, וכי לחודש אלול הוריעה וועדת הפנים לוועדות העיירות על החלטה המדינה והשיב בפירוש את גזירתה הרעה על החסידים. השלטונות המקומיים לא במהרה רפו את ידם מרדיפת החסידים. ואת זה נלמד מן המסמכים הרשמיים של המדינה אודות חקירתה על דבר תלונת מנהיג החסידים בעיר אפמא.

הרשעים כיום נגרש, ואף אחר ביטול הגזירה עדיין נמשכו הגזירות הרעות על החסידים בעיר אפמא⁴, ולכן שלח הרה"ק מאפמא תלונה על השלטונות המקומיים לממשלה בווארשה, בבקשת הוראה מפורשת על דבר ביטול הגזירה נגד החסידים, הממשלה נענה לבקשתו⁵ ושלחה לו העתק מהחלטה הממשלה המתירה את מנייני החסידים בלי מפריע, לא נאריך בכל פרטי דין ודברים שנהיה שם, אך לבסוף הצליחו החסידים ותנועת החסידית הוכרה כחוקית לכל דבר אצל הממשלה, והרדיפות והגזירות נעצרה.

נחזור להאסקעל האגע, כאמור הוא נתקרב אל הרשות וישמו נמצא כמה פעמים במסמכי המדינה בנוגע היהודים אך לא לטובתם⁶. בשנת תקפ"ה לערך שנה אחר חקירת הממשלה נגד החסידים וחרשים אחרים נצחון החסידים, נשתמד האסקעל האגע, ונקרא שמו סטאניסלאו האגע, ונתקיימה בו נבואת החוזה. כמה שנים אחר כן נודעוה ווארשא היהודית מעלילת דם, וצוררי היהודים הרימו ראש והכומר ציאריני חיבר כתב שטנה נגד היהודים, וכאן אנו נפגשים שוב עם האסקעל משומד הוא חיבר ספר נגדי להכומר בשפת פולני ונקרא שמו "תא חוי" ונדפס בווארשא בשנת תקצ"ז, והוא נדיר מאד⁷ ובו מוכיח שקר העלילה ועמד שם לסניגורן של היהודים.

בווארשא התידד האגע עם ד"ר אלעקסאנדרער מעקקאול, אשר היה ממנה מטעם המיסיון לחברה המיסיונרית בווארשא, וכאשר חזר מעקקאול ללונדון מקום מושבו בעצם לקח איתו את המשומד סטאניסלאו, ושם בלונדון עשה את העתקתו לספרו

לו. מן הענין לציין, מהנמצא במסמך של מפקד הוואנדארמריה של השלטון המקומי באפמא, במענה על חקירת הממשלה על רדיפתם את החסידים, הוא השיב שהוא לא רדף את החסידים ולא הרגיע אותם רק בבדיקת הפאספורטים של החסידים הבאים לאפמא אל רבם בשבתות וימים טובים, ולדבריו שם היו באים אל הרבי בשבת כמאתיים חסידים ובמועדים הגיע מספר האורחים לחמש מאות או לשש מאות חסידים.

לו. הוא יעץ את הממשלה להסיר ולבטל את העירוב שמישימים היהודים סביבות הערים, התאונן ודבר שטנה על הרבנים שאינם לומדים ואינם יודעים דבר לבד מלימוד התורה שבכתב ושבשל פה ומפרשיהם, וקרא להממשלה להביא ולהשתיל רבנים - קרי רע-בנים - משכילים, ועוד דברים כאלה, ראה GLENN DYNNER, MEN OF SILK עמוד 111 שהעתיק שם דברים אלו ויותר ממסמכי ארכיוני מדינת פולין.

לז. עותק ממנו - אולי היחיד - נמצא בספרי' של ביהמ"ד מספר BM648.H63 וכמה פרטים מתוכן הספר נמצא אצל ש. ל. שניידערמאן, ווען די ווייסל האט גערעדט יידיש. (מלבד זה חיבר אחר כך כמה חיבורים, וביניהם "שפת בריטאניא" ספר מדריך ללימוד שפה האנגלי, "אלודי ומידר" ספר וויכוח כעיו ספר תא חוי הנ"ל, ועוד).

של מעקקאול ללשון עברי, הוא חיבורו המכאיש נתיבות עולם אשר הנציח בו שמו לדראון עולם¹⁸.

הכנתהם של הצדיקים מתקיים¹⁹

אחר צעדו הנורא הלו, התחיל רוח החרטה לקשקש בקרבו ונשמתו היהודי החל לפעם בו, ופרסם כמה מאמרים בכתבי עת בלונדון במ הביע חרמתו צערו וכאבו על עברו, ודבר קשות נגד המיסיון וגילה פרצופם הכזבית ובפרט הוקע את החברה המיסיון בלונדון המפציצים אמונתם השוא בקרב היהודים, והתאונן ארוכות נגד המיסיון ומעשיהם²⁰, גם נגד ידידו לשעבר מעקקאול ונגד חברו נתיבות עולם שהוא עצמו העתיקו לעברית דיבר קשות וביטל את דבריו ומתקף אותו קשות, ובאחד ממאמריו נרמז כי באמת הוא הוא המחבר של נתיבות עולם, באומרו על מעקקאול דרך לעג, כי הוא מתימר שהנתיבות עולם העברי נעתק מן עבודתו האנגלי, אך זה ללא אמת...²¹.

ולעומת זה הרים דגל אמונת ויקרת היהדות ודבר טובות על אחיו ולמד זכות עליהם. ובאחד ממאמריו הנדפסים כתב "האם לא הגיע הזמן לספר בעולם מי ומה אני, למרבה הצער - הוא משיב לעצמו²² מצפוני לבי הממונים בקרבי ישראו בי לעולם. לא אוכל להצטרף בעיני אדם לעולם, אמנם חטאתי מאד לפני אלקים, אך לו ידעו ראו והבינו אנשים את כל לבי אז יחמלו עלי במקום להרשיע אותי. חטאתי לאלקים לבדו ולא לאנשים, ואין למי שהוא להוציא משפט עלי, אבל השופט צדק הוא לבדו יודע לבות בני האדם. אין ביכולתי לתאר את כל קורות ימי חי, הדבר היחידי שאוכל לומר לאחיי היהודים, הם הדברים שאמר עכן יהושע אמנה אנכי חטאתי לה' אלקי ישראל וכואת וכואת עשיתי, ואני מצפה שלא ייאמר עלי אלא תשובת יהושע לעכן "מה עברתנו יעכרך ה' ביום הזה". אני בעצמי - נגד תקוותי עתה - תרמתי הרבה בנתיבותי להצלחתם החזק של יסוד השקר ואל הפצתם הגדולה ברחבי תבל לפתות וללכוד ברשת פה יוקשים אלה תמימי הדעת בקרב עם ישראל לשמד בצביעות, לכן אני מקוה ומצפה בתקוה חזקה, שלפני שאני הולך מכאן, לבטל את אשר כבר עשיתי, ולתרום לאושרו של האומה שלי ... זה הוא התפקיד האחרון שלי של חי, אהה ה' אלקים זכרני נא וחוקני נא אך הפעם ... כי יחיד ועני אני.

לכ. שמו של האגע מופיע גם בחיבור אחר של מעקקאול, בשנת ת"ר הו"ל מעקקאול חיבור נגד העלילות דם בשפה האנגלי, בשם "סיבות להאמין שהעלילה נגד היהודים הוא שקר מיסודי", ונמצא שם חתימתם של ל"ה משומדים המאשרים את שקרת העלילה וביניהם נמצא חתימתו של 'סטאניסלאו האגע בן הרב דקוזמיר'.

כ. המידע לקוח מן the Jewish historical society of England 1945 שם נחקר ונתברר על ידי ב. צ. לאסק-אבראהאמס, כל מעשי וכתבי האגע, ובעיקר מסוף ימי חייו אשר אחזו החרטה הגדולה על מעשיו וכתב כמה חיבורים ומאמרים נגד המיסיון והשמד, לא העתקנו כאן אלא קצת מהבא שם הנוגע לעניינינו.

מא. והציג שם תמונה חיה של המצב האומלל של היהודים או ובפרט במדינת פולין אשר תאחו צמרמורת לעיני הקורא את מצבם הירוד של היהודים דאו, והמסיון נצלו את זאת, יעו"ש.

מב. ראה להלו.

ימיו האחרונים כפי שסיפרו עד ראייה²³

ד. וו. מארקס שכיהן כרב בעיר לונדון הבירה העיד לספר על ימיו האחרונים של האגע, ונעתיק דבריו. עכשיו נספר על איש מדהים אחד המלומדים היהודיים הגדולים ושמו סטאניסלאו האגע, הוא האיש אשר בבואו ללונדון נלקח לעבוד אצל מעקקאול והשתמד לנצרות, הוא הוא אשר חיבר בצוותא עם מעקקאול את החיבור נתיבות עולם וכן בתרגומו לאנגלית, האגודה המיסיונרית שילם לו שכר קצוב של 600 פונט לשנה ... בשנת ת"ח ביום שלפני חג הפסח בא אלי זה האיש סטאניסלאו האגע וביקש והתחנן אלי שארשנו לבוא אל הסדר, הוא הוסיף לומר, איננו יכול לשאת את הצביעות שלי עוד, ומכאן ולהבא רצוני להיות כמו שגולדתי "יהודי", כששאלתיו ומה תעשה לפרנסת חיותך (שעד אז עבד בעד המיסיון וקבל מנתו מהם כנ"ל), אגוע ברעב השיב, וזה יהיה כפרתי, אמרתי לו שאחד מתלמידיו הציע לתמוך בו, אך הוא סירב לקבל עזרה כל שהוא. בסוף שנת תר"ט שמעתי שהוא היה חולה מאוד והיה מוטל במקום אומלל מאד בחלק האחורי של בית החולים, הלכתי לראות אותו היה זה כליל קר מאוד להיות החנוך בתקופה הוא שכב בעליית גג, רעדתי מקור, הצעתי לו כסף שיוכל לחמם חדרו אך הוא סירב להתחמם, נשלחה לו מזון ושאר דברים אבל הם הוחזרו לבעליהן, וכך מת האיש העלוב הזה, נקווה שתהא מיתתו כפרתו על השמדתו. ע"כ מעדותו של מארקס²⁴.

למעשה מציא לאסק הנ"ל תעודת פטירה של האגע, הוא מת בשנת תר"כ בכ"ו טבת, בתעודה נמצא הפרטים דלהלן, הבית והרחוב שבו מת, הוא היה פליט מפולין, מת יחיד רחוק ממשפחתו ואנשיו, ועוד כמה פרטים ועירי, מקום קבורתו לא מציא לאסק אף אחרי מאמצים רבים ולא ידוע אם בא לקבר ישראל²⁵.

מכ"ל הלן נלמד כי המיזם ומחבר החיבור עצבים נתיבות עולם הוא הנוצרי אלעקסאנדר מעקקאול, והמעתיק (ואולי אף המחבר כנ"ל) ללשון עברי הוא יחזקאל אריה האגע.

מנ. מתוך עדותו של ד. וו. מארקס. ראביי של west London synagogue הבא בתוך Jewish chronicle, January 1907 עדותו וראינו של מארקס היה בהיותו למעלה מתשעים שנה, דבריו מובא במאמרה של לאסק הנ"ל.

מד. עדותו וראינו של מארקס הביא את תגובתה של מרת פינ בתו של מעקקאול שהיתה עוד בחיים אז, ומכתבה נדפסה בחוברת הבא של Jewish chronicle, היא כותבת, נא להרשות לי להעיר כמה הערות ונקודות לפי המידע האישית שלי, את האיש סטאניסלאו האגע ידעתי היטב, בבואו מווארשא לאנגליא, הוא הודיע אותנו שהוא כבר נשתמד בפולין, אבא שלי מעולם לא הדריכו בעניני דת, הוא לא קיבל שכרו משום חברה מיסיונרית נוצרית, פרנסתו היתה ממקור אחר לגמרי, הוא היה מתרגם ספרים מלשון ללשון, אך לא הוא ולא מי שהוא אחר עזר את אבי בחיבורו נתיבות עולם, הייתי כמעט תמיד בחדר עם אבי בהיותו עובד על החיבור הלו, ויש לי ממנו תמונת זכרון חי בהיותו עם ספריו העבריים הענקיים סביביו, רק אחר גמרו את חיבורו תירגמו האגע לשפה העברית...

מה. בחיבור men of silk הנ"ל כותב כי האגע נקבר בבית הקברות של גוים, אך לא ידעתי מנין לו זאת.

ספר עקיצת עקרב

החזקת

החזקת

בעת נחקור מי הוא המחבר ספר עקיצת עקרב. מחבר הספר הוא לא אחר מהריעב"ץ בעצמו כנראה בעליל מסגנון הספר וניסוחו, ואם כי לא הזכיר שמו על הספר, הרי לא הזכיר שמו גם על רוב ספרי הריב שלו, ומעמו ונימוקו אתו כמש"ל, ולכן כתב שנכתב על ידי תלמידו¹, אך ברור שמחבר ספר עקיצת עקרב הוא הריעב"ץ ולא אחר, ונעתיק הנה כמחלשונות מדברי היעב"ץ בספריו ומתוכם נלמד למה לא קרא את הספר על שמו, וכי באמת הוא המחבר.

ז"ל בספרו עדות ביעקב יט: גם בעת ההיא עדיין לא גזר המורה שלא לדבר מן הקמיעות, אם בן אני אומר אפילו לפי הנחת בעל דין המוען שאני הכותב והמדפיס, אין להאשים אותי, כי אין אדם נתפס על צערו, כ"ש שאין לתפוס את התלמיד המחבר², אם אמנם לא אוכל לכתוב שאני המדבר, מפי אקרא אליו, והוא הכותב על ספר בדיו, ולא השנחתי עליו אם הוסיף בו דבר מדעתו ... עוד נתכוין לרמוז בשם עקיצת עקרב נוט' ר' יעבץ הושבניה דדין כדן. אך אני בעצם וראשונה לא כיוונתי כי אם לברר הדין ובהלכה, ולהשיב שואלי דבר באמת וביושר, מ"מ לא חפצתי להזכיר שמי על האשפה והסריות...

ובספרו התאבקות ל': כתב: ואחר שכתו הבית מעט בקשו ממנו הצד הטוב. וימצא להם, ויצו לאשר על ביתו אנכי שלוחו הנאמן, אשר התענית עמו, ולא זוהי ידי מתוך ידו, אפילו רגע אחד, ויאמר אלי קח לך מגלת ספר וקסת הסופר במתניך וכתוב יושר דברי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך. ולא רצה שיקרא שמו על האשפה, ואעש ככל אשר צוני, והוא קורא אלי מפיו, ואני כותב על הספר בדיו, וכידוע שתורתו של רבי היא (רק בואת שגיתי, שנכתבי בו שמות איזה בני בלעל תרבות אנשים חטאים, שאין מהראוי להעלות שמותם על שפתי, אף כי להזכירם תוך ספר נחמד כליל יופי אשר אין קץ ליפיו ולהדרו, כי אני העין), לכן לא עזבתי מלעשות בו רמז לשם רבי, וקראתיו עקיצת עקרב, כי מלכד שהוא שמו הנאה, יפה נודמנה לי מלת עקרב, שהיא נוסריקון ר' יעבץ בשוה, וקנה זה החבור כל כך שם גדול, שקונים אותו בעד שנים ושלשה דיגרי זהב, עם היותו רק חמש בוגין נייר, ומה שארע אחר כך בחבור זה גם גדול ונפלא מאד, נזכר בקצרה בעדות ביעקב [דף יז: ואילך] ויש עוד דברים בגו אין די באר כל המאורע, ואשר עלה באנשים החטאים בנפשותם.

וראה גם שער הספר עקיצת עקרב "חבור מחוכם נרמז בו שם המחבר, המשמש בבתי שם ועבר" עוד שם בשער "קנאי בן קנאי המקנא לאלהיו... ידע אף יצירה כנבור

1. בספרו של הריעב"ץ 'שבירת לוחות האון' נקרא מחברו (בהסכמת ר' אברהם הכהן מזאמאשט) 'דוד אוז בר' ומלבד שבלי ספק גם חיבור זה חיברו הריעב"ץ, אך כנראה נרמז גם שמו בשם זה כי 'דוד אוז' עם ב' הכוללים בגי' יעקב ב"ן צבי' במספר קטן, 'בר' ר"ת בן ר' יעקב, שמו של אבי החכם צבי זצ"ל.

2. וראה בספר שבירת לוחות האון ג. נאם המשיב גונח ומתאנח על אבוד זמן יקר... כבר גדרנו בפניו, וביחוד על ידי אחי בספר המחוכם עקיצת עקרב, משם תשובה...

יצא מלאך נבריא¹ל על אויבו יתגבר, ויקנא לו תלמידו תלמיד חבר, המושל בכל אשר לו דולה² ומשקה מתורת רבו נאמן ביתו וגובר³. [א"ה, מלאך נבריא גי' יעקב בן צבי עה"כ]. אך דברים יותר מפורשים ומבוררים כתב רבינו בספרו אגרת פורים: בימים הללו בקשו ממני הצד שלנו לסדר גם כן דרך שו"ת למצות מדות על פי הדין וההלכה, להיב את החייב על פי דת ודין תורה, ונמצאתי למבוקשם, וחברתי בס"ד ספר עקיצת עקרב ח"א, בשם תלמידי המדבר בעדי, בו בארתי כל חלקי הסותר כראוי. (אגרת פורים - כתב יד - מג. בסוף הספר).

דרי ברור מי המחבר ספר עקיצת עקרב הוא הריעב"ץ בעצמו, ואי אפשר לייחסו למו שהוא אחר.

אוצר החכמה

זמן חיבורו של ספר עקיצת עקרב

והנה העקיצת עקרב נתחבר בשנת תקי"ג כמו שכתב רבינו בעדות ביעקב יח: "עקיצת עקרב פרט השנה מוכיח עליו שנתחבר בשנת תקי"ג בראשית השנה בחג הסוכות". כוונתו למה שכתב בסוף הספר עקיצת עקרב "הכותב וחותר ביום ג' בחג הסוכות לפ"ק גי' תקי"א.

באמור לעיל נולד יחזקאל האנע בשנת תקנ"א, אם כן נולד ל"ח שנים אחר חיבור הספר עקיצת עקרב (ואולי גם אביו נולד כמה שנים אחר חיבור הספר), הרי שאי אפשר להתאים לו "הסיפור המפליא" מצד זמנו. גם מצד מקומו לא יתכן כל הסיפור, כי יחזקאל האנע נולד בעיר קוזמיר שבמדינת פולין לאביו הרב מקומיר, שהי' תלמידו החביב של החוזה מלובלין, ולא באלטונא שבגרמניה נולד. לבר מכל אלה, יחזקאל האנע מת בכ"ו טבת תר"כ, והגאון רבי בנימין דיסקין זצ"ל נפטר בדמי ימיו בן ששה וארבעים שנה⁴ ביום כ"ה אדר תר"פ⁵. הרי שנפטר כשיתסר שנים טרם מת האנע העומד במרכז "הסיפור המפליא" - שלפיה באה בתו של האנע אחר שמת אביה אל הג"ד בנימין דיסקין, והוא דבר שאין לו שחר.

ויפדה העיר הרב שניאור זלמן ליימאן על "סיפור מפליא זה" בציינו לסיפור נפלא מעין זה - אך אמיתי - הנמצא בספרו של הריעב"ץ, עדות ביעקב יא: וז"ל, "עוד אידע דבר מבהיל בעודי באמשטרדם, אחד היה דר באלטונא נקרא יועל ויונד מיל, ביתו היה בית ועד של מתנגדי, ביחוד הוא היה המאסף אותם, ולהיות בביתו חנות של שכר וי"ש, נודמן פעם אחת בשבת במנחה, הלכו לבית הג"ל שני אנשים נכבדים מאוהבים שלי, וכבר ישבו לשחות שם איזה אנשים מכת של האב"ד ושתו כוס לחייו, ושני אנשים אהובים שלי, הביאו זה לזה כוס של ברכה חיי וחמרא לפום רבנן ולשמי זכרוני לטובה ולברכה, ותשמע אשת הג"ל בעלת הבית ותגער באנשים ההם ותוציאם בנויפה לומר להם שיצאו מן הבית מי שזכיר שמי (אשר נקבה בקלם וקלון גדול, כפי ששמעה מהצד ההוא בימים

1. כמו שכתב בנו הגאון רבי אברהם שמואל זצ"ל בהקדמת ספרו "לבני בנימין".

2. מליצי אש.

והתחיל התלמיד לחשוב בלבו מה קפידא יש עליו מאדם גדול, ונוכח מכל הסיפור שאמרו לו שה"תומים" התבטא עליו כנ"ל. ואמר התלמיד לה"חכם"; א"כ אלך ואבקש ממנו מחילה!... וע"ז השיב לו ה"חכם" מסופקני אם תמצאנו!... מיד אחרי יציאת השבת שם התלמיד לדרך פעמיו לביון העיר פראג, עירו של ה"תומים" וכאשר הגיע בדיוק אז הוציאו את מפתו הקדושה של ה"תומים" להלויה.¹

אמנם מה נעשה ביום שמדובר בה, הלא הרבי ר' יונתן נפטר ביום כ"א אלול תקכ"ד, ככתוב על מצבת קבורתו (לא בפראג כי אם באלטונא), וחבל שהחכם כבר דוד צוק"ל כבר נפטר בשנת תקמ"ו, וכפי שכתוב בספר קורות היהודים בתורקיה ח"ה פ"א, ובספרו דברי אמת שנדפס בשנת תקכ"ב, נזכר הוא ז"ל בברכת המתים בשער הספר, וכן הוא בהקדמות בניו ובהסכמות הרבנים, מעתה שכבר נפטר כמה שנים מרם פטירת הגאון הרב ר' יונתן צוק"ל, ובודאי השומע לא דק וגברא בגברא החליף. זכר צדיקים לברכה.

הגה"ה 1234567

אחרית דבר:

מחלוקת לשם שמים סופה להתקיים

אף אחר שעבדו רבנו שלמא ופיוסא עדיין הדי המחלוקת נשמעים בבחינת ו' רשלוס קטיעא (אין כוונתנו על אותם מהרהרי ריב הדוכרים על צדיק עתק וגו', כנראה לא שמיע להו כלומר לא סבירא להו אשר עבדו רבנו שלמא, שאין כאן מקומו להשיב על עקב בושתם ולהראות בעליל האיד שגו ברואה פקו פליליה, יעצו לחבל עגוים בדברי שקר, ומלבד התחצפותם ועזותם נגד קדושי עליון, עוד הרחיבו עוז בנפשם לפצות פיהם נגד גאון יעקב בדברי שוא ותפל, כמו דוד לייב ציניץ ויקותיאל יהודה גרינוואלד ודומיהם, וכאמור אין כאן מקומו להראות את כוניהם ולגלות את כחשיהם), ואם שעיקר מאמרנו כאן בעצם וראשונה הוא לעשות שלום בשלימות בין הני תרי צדיקי, עדיין מצינו כמה וכמה צדיקים לדורותיהם אם שראו ידעו והכירו בגדולת וצדקת אלו הצדיקים, יש שצידדו ועמדו לאחד מן הצדדים וראו בו יתר שאת ועוז (ולא נפרט כאן מכל הנמצא בידינו בכאלו כי קצר המצע מהשתרע).

ולדוגמא, הנה ידוע שהגה"ק בעל ישמח משה צידד לצדו של ר' יונתן והגה"ק בעל דברי חיים לצדו של הריעב"ץ, ראה בית יהונתן (לגר"ו הנ"ל, בהערות והוספות דף ד:), ואולי הוא הוספה מאת ר' אברהם אימינגא במכתבו שם, יעו"ש) וז"ל, סיפר לי הגה"צ בנש"ק שהי' בקש"ת מו"ה יואל טט"ב שליט"א מסאטמאר, וז"ל, אבי זקני הגה"ק ישמח משה תמיד היה מספר מגדולת רבינו כו"פ ז"ל ומהמחלוקת שהיה לו עם הג"מ יעב"ץ, ותמיד היה מסיים והעיקר שהצדק והאמת עם רבינו ז"ל, ופעם אחת היה

1. ספר פניני הגרי"ז עמוד קכד, ובשינויים זעירים בספר שמושה של תורה עמוד רט.

ההם) ופיה הכשילה לקפה את בניה, כאשר היה אז הולך בחדר ילד שלה, ואמרה מרם שיהא הילד הלז כאיש הלז (ר"ל כמוני העני) ימות, והעובר שלה (כי היתה אז מעוברת) תפיל, וכן הות לה, התינוק שלה שקללה נפגע מיד בטרם יצאו האנשים לדרכם, ונקבר למחר ביום ראשון, אח"כ הפילה עוברת, ולקין שנים, אחר שכבר חזרתי לביתי בעזה"י וזמן מה, נלכד האיש ברשתו שמצאוהו נשבע לשקר, ונעשה בו משפט חרוץ פה אלטונא" וכו' ע"ש באריכות.

יש עליך קפידא מאדם גדול מאד!...

את הסיפור דלהלן ה' מרן הגרי"ז צוק"ל מספר כפי ששמע אותו מאביו מרן הגר"ה הלוי צוק"ל ז"ע ועכ"א. ומעשה שהי' כך ה', בזמן המחלוקת הידועה אודות הקמיעות, ה' אחד מתלמידי אדונו קדושו ה"תומים" זיע"א אשר מתוך סערת המחלוקת נטה לכו מאחרי רבו הקדוש, וחטא בלשונו והפליט איזה ביטוי שאינו הגון נגד רבו ה"תומים" זיע"א והגיעו הרבנים לאוזניו הקדושות של ה"תומים" צוק"ל, והקפיד עליו, ונפק מופמו" הקדוש האי לישנא: "נע וגד תהי' בארץ"!!... וסיפרו זאת להתלמיד שכך אמר ה"תומים" עליו.

ומאותו היום לא היתה לו מנוחה לאותו תלמיד, פשוטו כמשמעו, ויהי לנע וגד בארץ, במקום שהי' ביום לא לן בלילה, ובמקום שלן לא נשאר למחרת היום, וכך נדר בחוסר שקט ובהעדר מנוחה מעיר לעיר וממדינה למדינה.

וידהי היום בדרך נדודיו הגיע לקושטא אשר במדינת מורקיה, ושם כיהן פאר איש האלוקים ה"חכם הספרדי" רבנו חכם יצחק כבר דוד זיע"א בעל ה"דברי אמת".

התלמיד הגיע לקושטא ביום ששי, ובליל שבת קדש התפלל בביהכ"נ של ה"חכם הספרדי", ושמה ה' המנהג שאחרי התפלה התיצבו כל האורחים בשורה, וה"חכם הספרדי" ה' מסדרם היכן יאכלו, את זה שלח לפלוני ואת זה לאלמוני, והתלמיד הנ"ל התיצב ג"כ בתוך כל האורחים, ולא סידר לו ה"חכם" מקום אכילה, והי' לו הדבר לפלא, אך חשב שאולי לא הרגיש בו ה"חכם".

וידהי בבוקר אחרי תפלת המוסף ג"כ התיצבו האורחים כבליל שבת, ושוב סידרם ה"חכם", ושוב את התלמיד האורח לא סידר, וחזרה לו הדבר להתלמיד, אבל שתק. לזמן המנוחה נכנס ה"חכם" לביהכ"נ להגיד דף גמרא לפני הציבור, והקשיב התלמיד הנ"ל לשיעור, ושאל שאלה ולא ענהו ה"חכם", אח"כ שאל פעם שני' איזו שאלה וג"כ לא ענה לו, ואח"כ שאל שאלה פעם שלישית וג"כ לא השיבו. וכאן פקעה סבלנותו של התלמיד ופרץ בכבי, ושאל: מה יש להרב עלי? כי הלא דבר הוא, גם שלא סידר לי מקום אכילה אתמול והיום, וגם שאנינו עונה לי על שאלותי!... ועל זה השיב לו ה"חכם": "יש עליך קפידא מאדם גדול מאד!..."

אצלו הגה"ק בעל דברי חיים זצ"ל שהיה נכד להג"מ יעב"ץ [מעות, כי לא היה נכדו רק נכד החכם צבי כידוע], ולפי שהיה דרכו של הגה"ק מהר"ם לדבר תמיד מהמחלוקה זה ביקש ממנו שלא ידבר מזה כי הרע לו קצת, אולם הגה"ק אמר גם כן לפניו שהצדק עם רבינו ז"ל, ובאשר התפלא על זה הגה"ק בעל דברי חיים, אמר לו א"י הגה"ק ז"ל שהוא בר מוליד של רבינו ואני מכיין ב"ה לדעתו הגדולה הן הריפות והגדה, ויודע שאחי' בחיכלו בגן עדן העליון, כן אמר לו הגה"ק מהר"ם מ"ב. ע"כ שמעתי מהגה"צ הג"ל שליט"א. [ודבר נפלא מצינו, שה' הגה"ק בעל ישמח משה בר מול' גם בענין הקמיעות, שהיה גם כן נוהג ליתן קמיעות כידוע, וגם עליו יצא עוררין בקול רעש גדול מדיין אחד בעיר אוהעל (ואולי ניתן להאמר כי מרמות רוחא יתירא דאית ביה דבר קשות כאלו), עיון ספרו מוסדות חבל (ורוין תק"פ) עז: עט, ובחקרמת הספר].

ובספר דברי דוד (סיפורים וענינים להרה"ק רבי דוד מקשאנוב זצ"ל דף ל"ז, ברוקלין נ"י תשס"א) הביא המעשה הנ"ל והוסיף 'כשנעשה נכדו הרה"ק ר' משה יוסף מ"ב זצ"ל חתן אצל הגה"ק מקראשנוב ז"ע, והישמח משה נסע או להתנונה, הפצירו בו בני ביתו שלא ידבר מענין זה כלל, כי היות שהדברי חיים הוא נכד הגה"ק בעל חכם צבי ז"ע, והיה תגיל להתייחס בזה מאד, ולכן היה מניין על כבוד דודו היעב"ץ וכו', אמנם הגה"ק בעל ישמח משה ז"ע החזיק במנהגו, ובכל יום היה מדבר מענין זה ומסיים כנ"ל והדברי חיים ישב שם, ולא הגיב כלום על דבריו".

ולעומת הישמח משה הדברי חיים לא הוה ניחא ליה בזה כנ"ל, ושכחיה דהריעב"ץ בפומיה כל עת מציא, ראה בהסכמת הגה"ק בעל חקל יצחק מספינקא לספר עין אבות (סיגעט תרע"ב), שכתב, 'וכבר העידו בני רבינו הגה"ק מצאנו זצוקללה"ה בהסכמותיהם איך ששמעו מאביהם שסיפר אשר הבעש"ט ז"ע ועב"א אמר להגה"ק מוה"ר אפרים זצ"ל שהיה אחיו של הרב הגה"ק יעב"ץ [וגם חותנו בוו"ש, עי' דרוש שמש צדקה בסופו], בזה הלשון אף על פי שאחיד יעב"ץ נמנה בין כת המתנגדים מכל מקום כל היום הוא דבוק בעולמות העליונים עכלה"ק' (ישנם עוד כמה מאמרים משמיה דהבעש"ט בשכחיה דהריעב"ץ, אך אין עת האסף פה, ויבא במקומו בעז"ה).

הסכמות בני הדברי חיים הוא על עין אבות מהדורת קראקא תרמ"ג (חיפשי את ההסכמה בכ"כ ספרי עין אבות מדפוס הג"ל, ולא מצאתיה, וכפי הנראה מצוי רק בעותקים בודדים), ובספר דרכי דוד הג"ל מובא הסכמת הרה"ק מקשאנוב על ספר עין אבות שהוא כנראה מה "שהעידו בני רבינו הגה"ק מצאנו בהסכמותיהם" המוזכר בהסכמת בעל חקל יצחק, וז"ל, "על הדפסת הספר היקר עין אבות מדודי זקני הרב מרן הגאון הצדיק כו' מוהר"י יעב"ץ נבג"מ, נפלא בעיני איך לשבח ולגדל את המפורסים שאין צריך ראייה,

נא. וא"ה: כנראה דטעות נודקת כאן, כי הלא רבי משה יוסף נולד אחר פטירתו של הישמח משה ונקרא על שמו, והאיך יתכן שישע על שמחת אפריונו, וכנראה שגברא בגברא החליף הכותב או המספר, וכפי המקובל היה עובדא זה אצל חתונת הגה"ק משינאווא כשנעשה חתן אצל הגה"ק בעל ארי' דבי עלאי חתו הגה"ק בעל ישמח משה ז"ע".

וכי מי לא ראה עוד או לא שמע גדול קדושתו וענותותו, וגם אנכי שמעתי בלתי היום את אשר הקשבתי מפה קדוש אאמו"ר הגאון הגדול הקדוש צדיק יסוד עולם כו' מוהה"ה ש זצלה"ה איך שבעש"ט חק' הפלג בקדושתו ואמר לאחיו הרב כו' אפרים נבג"מ אשר אחיו היעב"ץ זצלה"ה אף כי הוא בין האשכנזים [בהסכמת בעל חקל יצחק "המתנגדים"] נמנה, עם כל זה כל היום הוא דבוק בעולמות העליונים".

וע"ע בספר דברי דוד הג"ל מעשה נורא - שסיפר בעל דברי חיים - מהבעש"ט שהציל את הריעב"ץ בדרך גם ופלא ממתנגדיו שיזמו עליו להחרימו. וראה בספר דרכי חיים 'בעת שהיה הר"ח חולה ואעפ"כ אכל מרור, ואמר ר' יעקב עמדין היה תגיל לומר כשהיו נותנין לו כל הללא דעלמא שיוכל לאכול או לא היה יכול לאכול בשום אופן, אך כשרצון הבורא הוא שיאכלו יכולים לאכול וכו' יעו"ש.

הגה"ק מהר"א מקאמארא כתב גדולות ונוראות על הרבי ר' יונתן, יעוין בספרו נתיב מצותיך נתיב התורה כתב, "ואם הייתי בעת מחלוקת רבינו יהונתן הייתי אומר לו צדיק שתוק ואל תענה ולא יתבלבל מחשבתך הקדושה בדברי היתול ושחוק של אלו המצירים, בודאי היה נתבטל תיכף המחלוקת" וכו' ע"ש, ועע"ש סוף נתיב אמונה מגדולת מדרגות ר' יונתן, וראה עוד שם בנתיב התורה שכתב, ולפעמים עומד על הצדיק מחלוקת מנגלול עבר, כמו שהיה לרבינו יהונתן הקדוש שהיה נשמה גבוהה, ועמד על הצדיק מחלוקת כזה להחליש דעתו ולשבור לבבו כאין לתקן, ומה שנכשל במחלוקת מרן הקדוש קודש קדשים פני יהושע יש בו ענין נפלא אין לכתוב וכו' ע"ש. ולעומתו התמודד עם הריעב"ץ בדבר ספרו מטפחת ספרים אם כי כתב בלשון זהירות והעריצה יעוין בספרו זהר חי, וראה מאמריו בקובץ אור ישראל מג.

[ומצאנו] אח וריע להרה"ק מקאמארא זצ"ל שענין המחלוקת ההוא היה מעניני תיקוני נשמה, ראה ספר שמרו משפט תנינא להגה"צ ר' עקיבא יוסף שלעזינגער זצ"ל, סיפור נפלא ממקובל אחד שבא לעשות את הפסח אצל חותנו הגה"ק מקאלאמיא זצ"ל, והיה לו יד ושם בגילגולי ותיקוני נשמות - וראה שם שתקן נשמת איזה רב לעזי שנתגלגל בכלב שהיה נמצא תמיד תחת שולחנו של ר' הלל מקאלאמיא בכל עת סעודתו, ומני אז ואילך הלך לו ולא בא עוד אל השלחן - ונמצא אתו ספר גילגולי נשמות בשם ספר האבי"ב, ומהדברים שהביא הגרע"י מהספר ההוא, הביא גם מר' יונתן והמחלוקת עליו, וז"ל, ועל רבי יהונתן זצ"ל כתב, נשמת יהונתן בן גרשום ועל שמעה עצמו בגלגול הראשון ואמר נח לאדם למכור עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות (כ"ב ק) על כן סבל כל כך שיצא עליו שם רע וכפרת עון (לע"ז) על זה וכו'. ע"ש].

ולעומתו הרה"ק רבי מרדכי ממשערנאביל זצ"ל ובניו חק' זצ"ל צידדו לצד הריעב"ץ, ראה גליון בחצר הקודש (סקווירא, פר' בא תשס"ח), וכוונתו שם למה שסיפר כ"ק אדמו"ר מהר"י מסקווירא זצ"ל שזקנו הרה"ק רבי מרדכי ממשערנאביל זצ"ל היה לו בסוכתו

לנוי סוכה ציור דמותם של הני תרי צדיקים הר"ר יונתן והריעב"ץ זצ"ל הקוקים ומשוחים בששר בהדי הדדי, ואמר כבר עבדי רבנן שלמא בגנוי מרומים, אמנם הוסיף הרה"ק ואמר, שם בעלמא דקשומ יודע הר"ר זצ"ל כי האמת והצדק הוא עם הריעב"ץ זצ"ל. משמיעת הרה"ה ר' אשר אנשיל וואלדורבסקי שליט"א מוותיקי הסידי סקווירא ששמע מפ"ק. אך מהסכמתו הנלהבת של הרה"ק ממשערנאביל לספר מגדל עוז אין ראייה, שכן ישנו הסכמתו על ספר אהבת יונתן אשר לא נופל הוא מהסכמתו על מגדל עוז, ומה שרמו שם הנה"א פדווא שליט"א גאב"ד לונדון על הסיפור אודות הסכמת הרה"ק מרוזין לספר מגדל עוז, נעלם ממנו שזהו מסיפורי בדים והבאי, כאשר יש אתי הוכחות ברורות אשר אכ"מ.

[ואגב, הסכמתו של הרה"ק מרוזין על הספר מגדל עוז הוא מהסכמותיו היחידים, ולכך מהסכמתו על ספר חסד לאברהם לוקנו הרה"ק ר' אברהם המלאך זצ"ל והסכמתו על דברת שלמה להרה"ק מלוצק זצ"ל תלמידו המובהק של המגיד ממעזריטש (וזה אשר כתב על הרה"ק הנ"ל בהסכמתו, "ספר הנכבד דברת שלמה אשר חיבר הרב הצדיק מו"ה שלמה לוצקיר זצ"ל" וכו'), לא מצאתי לע"ע עוד הסכמה ממני "בכתב"].

אמנם אמימת סיפור הדברים אשר היה בדבר הסכמת הרה"ק מרוזין על הספר מגדל עוז, ראה בספר תולדות יוסף (מהנה"צ ר' מתתיהו לנדא זצ"ל, אות י) אשר שמע מפ"י אביו הנה"צ ר' יוסף לנדא אב"ד יאס זצ"ל, וז"ל, "אחר פטירת הרה"ק מאפטא היה נוסע לרוזין, ובשרצו להדפיס הסיפור חלק שלישי להגאון ר' יעקב עמרין זצ"ל לקחו תחלה הסכמה מהרה"ק ר' מרדכי ממשערנאביל זצ"ל ואחר כך באו עם הכתבים [כוונתו למגדל עוז שנדפס על ידי הריעב"ץ בעצמו] להרה"ק מרוזין ליקח הסכמה, שלח אחר אאמר"ר ז"ל ובא לרוזין וישבו ביחד לילות הרבה ונתנו עין עיונם בהכתבים ונתן הסכמתו ונדפס אז בברדיטשוב, וז"ל בהסכמתו מגדולת וקדושת הריעב"ץ, "... אור זרוע לישירים מאיר ומוהיר ככוכבים במסילותם וכפנינים יקרים וכפו נחמד מעט הכמות ורב האיכות אשר חיבר הרב הגאון תפארת עוזינו הצדיק המפורסים מוהר"ר יעקב עמרין זצ"ללה"ה, על אדני פז יסודתו ומוחצבתו להורות דרך הישר בשכל צה בענין התפלה, והנה ביום ראות בו, ובראותו זיו הילולו, אחר אשר הוא מאוד נעלה, וכבר יצא צגורים החכמה מהגאון הצדיק הנ"ל בסידורים הקודמין אשר נדפסו וכו' יעו"ש. ודב"ל.

וראה עוד מהערצתו הגדולה של הרה"ק מרוזין להריעב"ץ, בעדותו של הנה"צ ר' שבתאי ליפשיץ זצ"ל במכתבו בספר הדרת קודש (להגרי"מ היכנער אב"ד ניונוב, דף י). "הנה שמעתי ממגיד אמת שהיו בעת שהובא הספר הנ"ל [בן יוחאי לר' משה קוניץ] לפני הה"ק והטהור קדוש ישראל מרוזין זי"ע, ענה ואמר טובים לי הקשיות של הרב ר' יעקב עמרנער ז"ל [בספרו מטפחת ספרים] מהתירוצים של המחבר הזה". וכן יש עוד ועוד דוגמאות כאלו ואכמ"ל.

אך יש כאלו אשר העמידו את מידעם או את זקנם לצד מן הצדדים אשר העריצו והעריכו, וראו עצמן ראויים לאותו אצטלא ולהם ניתן משפט הבחירה לדעת את מי האמת והצדק, ויש אשר נודעה בין החיים עמדתם ודעתם בהיותם עלי אדמות, אך הבאים

אחריהם לא ניהא להו כי האיש אשר יתכבדו וייתייחסו בו מעה ושנה בדבר ברור ופשוט לפי דעתם, ולכן גמרו אומר לשנות דעתו ומעמו ולעשות רצונו כרצונם, ולמותרם זו אף זייפו בשמן אגרת אשר כביכול נקט - ואף החליף - צד וכתב מרורות על צד שכנגדו (של הויזין), כוונתנו על אגרת של רבי יצחק זעליג קרא זצ"ל הנדפס בספר דרכי חיים (לר' חיים יעקב נפתלי הנקרא ר' נפתלי וויערושאווער זצ"ל, פיעטרוקוב תרצ"א עמוד 82-81, שהתייחס לר' יצחק זעליג הנ"ל (שהיה בנו של ר' אברהם בנימין בן ר' משה יהודה ליב בן ר' בנימין בינוש חתן ר' זאב וואלף אוירבאך חתן ר' חיים קרא בנו של ר' יצחק זעליג. ספר ברכת אפרים, לונדון תש"מ), אך לא הגיד לנו האיד בא המכתב הלו לידו אם קנהו ממי שהוא או ירושה בידו), והוא לפ"ד "העתקה נאמנה אות באות" שנכתב כביכול אל ר' אריה ליב אבד"ק אמשטרדם (גיסו של הריעב"ץ שהיה גם כן מעורה במחלוקת זו כידוע), ובה קרא ר' יצחק זעליג תגר על ר' אריה ליב אשר הכניסו לריב זה בשלחו לו את הקמיעות המזויפות על שמו של ר' יונתן והרבה עליו דברים לצאת נגדו, אך אחר שר' יונתן שלח אל ר' יצחק זעליג הנ"ל מכתב ארוך אשר בה הראה ידו הגדולה בנגלה ובנסתר, גם שלח אליו "הקמיעות האמיתות ופירושיהם", נחם על אשר עשה בצאתו נגד הרה"ה, וחרה לו על ר' אריה ליב אשר הסיתו לבלע חנם את הרה"ה, ומבקשו שיסיר המשטמה מעל לבו, וגם יכתוב לידיד נפשו ש"ב הגאון מופת הדור ר' יעקב יושע (בעל פני יהושע, העומד במרכז המחלוקת), שלא ישמע לקול מלחשים הדוברים על צדיק עתק בגאווה ובוז ויתווך השלום ואויב יהפך לאוהב וכו'. וחתום, נאום ידידו זקן ולקי"ל יצחק זעליג המכונה קרא חופ"ק הגנובר, חתני הגאון כו' מוה"ה נ"י אבד"ק קאליש הוא אצלי ודו"ש. יעו"ש.

ומרמז נוכיח כי המכתב הלו הוא מונוף, נאמר כי בוודאי נקי אותו צדיק מעון זה לייף ולתלות באילן גדול בוקי סריקי, רק מציאה מצא וחשב כי זה כתב ידו של זקנו (אך מכל מקום לא נקי הוא ז"ל מתלונה, על אשר בהקדמתו לאגרת זה הרחיב פה ולשון על הני תרי צדיקי וקדושי עליון הריעב"ץ והפני יהושע זצ"ל בכתבו עליהם דברי לעז ודופי השגור בפיהם של המשכילים והפוקרים בזמנו אשר אין ראוי וכדאי להעתיקם כאן וכ"ש להשיב עליהם).

אמנם בלי ספק הכתב הלו לא מתחת ידו של ר' יצחק זעליג יצא, ואלו הן ההוכחות, בכתב זה קרא רי"ז תגר על רא"ל כאלו הוא שלח לו קמיעות וכי הוא הסיתו להתערב במחלוקת, אכן באמת היה זה רי"ז ששלח קמיע מר"י שנתנו ר"י לאחד בעברו דרך עירו הנובר, ראה ספר שפת אמת ולשון של זהורית דף זו: כה; גם הוא היה עומד בעובי הקורה כאשר נראה בעליל בספרי הריעב"ץ, ואלמלי אמת היה שהרי"ז כתב מכתב כזה לא הוה הריעב"ץ שותק מזה ועודו מחזיקו לצדו אף אחרי פטירתו, בכתוב בספרו עדות בעקב לה: ובעוד מקומות, וגם הרי"ז לעומתו לא הוה שתיק ומוחה בו בפומבי, גם מצד תוכן האגרת נראה זיופו מתוכו, כי מאי קסבר - רי"ז המדומה - שבאגרתו הקצרה בלי שום בירור דברים וכלי מופת חותך רק ממעם שהרי"א כתב 'לו' מכתב ארוך

יתחפכו רא"ל והפני יהושע מאויבים לאוהבים, ומה גם למה לא שלח בעצמו אגרת לבעל פני יהושע ולמה סמך על רא"ל שיהפכה מאויב לאוהב, בפרט בהיותו לפי דברי האגרת, ^{לפי דברי האגרת} הואת ש"ב' וידיד נפשו של הפני יהושע (אגב, באגרתו של רי"ז הנדפס באספקלריה המאירה בהוכירו שם את אב"ד דק"ק פרנקפורט דמיין הוא בעל פני יהושע, לא הכתירו בתואר ש"ב').

אך עיקר ההוכחה על זיופו הוא, כי אלמלי אמת הוא שחזר בו רי"ז וכתב מכתב הנ"ל לרא"ל ^{הרי בודאי ידע מזה ר' יונתן}, כי בודאי היה רי"ז כותב גם לר' יונתן ומודיע ומודה לו על טעותו במכתב פיוס ובקשת מחילה על חשדו אותו בחנם, והנה ספר לוחת עדות להרי"א נגמר בה"י תמוז תקט"ו ככתוב על שער הספר ההוא, והרי"ז נפטר בי"ד סיון תקט"ו ככתוב על מצבתו, נמצא שעל כרחק כתב אגרת זו טרם נגמר ספר לוחת עדות (כי לא נמצא תאריך על אגרת זאת, שלא ככל האגרות והמכתבים של רי"ז שבכולם נמצא תאריך זמן כתיבתם), ואלמלי חזר בו הרי"ז בחייו בודאי היה נדפס מזה בלוחת עדות.

אמנם אדרבה מצינו את רי"ז משך כמה שנים עסוק בעסק זה עם רבני דורו למן מכתבו הראשונה כ"ח סיון תקי"א עד לכ"ב תמוז תקי"ד, במכתבו זה האחרון (הנדפס לראשונה בכתבי הגאונים אות טו מכת"ק) לר' אריה ליב אמסטרדם הנ"ל, קובל הוא על פרנקי ^{האמבורג} שמפציץ שמעות שוא שהרב מדוקלא והרב מקראקא משכו ידיהם מהמחלוקת והתחרטו על שיצאו נגד ר' יונתן (יעו"ש בהערות בעל כתבי הגאונים כי אכן אמת הדבר שהם חזרו בהם ועמדו לצדו של ר' יונתן), ודבר שנצטער בו אותו צדיק נכשלו בו זרעו אחריו - או מי שהוא - לשווייה נפשיה הדרגא.

זאת ועוד, כי מצינו את ר' ישראל קרא זצ"ל דיין הגלוגא בנו של ר' יצחק זעליג הנ"ל עודנו בחליפת מכתבים עם הריעב"ץ בשנת תק"כ ועומד לצדו בכל תוקף, ובפתיחת דבריו כותב "אשר בהלו נרו עלי ראשי כבוד אאמ"ו הגאון המפורסם זצ"ל, היה לי פתח פתוח לעייל קמי מלכא" בו (התאבקות מגז-מו, שם מאריך בשבח ספרי הריעב"ץ, לחם שמים, סידורו, ומגדל עוז, וכותב שם, יאמין לי אדמ"ו בלתי חנופה (ומי שידוע מהותי ואיכותי יעידון ויגידון שתמיד לא אחזתי במדה מגונה זו ולא יבוא חנף לפני, ומאי דשנא לי בו, אך כלכבי כן פומי) שכמה פעמים אנכי משתומם, תמה אני אם נמצא בדור יתום כזה איש אשר רוח ה' בקרבו כמוהו, וכו'. יעו"ש דבריו כי נעמו), ואלמלי היה אביו חוזר בו לא היה כותב דבריו אלה וכאלה, והוכחות אלו הגם לכד מכמה דיקדוקי לשונות וענינים זעירים, ולדוגמא בחתימת רי"ז כתוב 'ידידו זקן', שלא השתמשו בלשון כזה באותו זמן (והוא תרגום לשון אידיש המדוברת ללה"ק, ומה הוא הר"ת 'ולקי"ל'), גם צריך לברר אם אותו מוה"ח שהוא ר"ת מוה"ר יוסף חיים שהרי"ז מתארו 'חתני', אם היה באמת חתנו של רי"ז או בנו של חתנו ר' אלכסנדר סענדר קרא, כי כך כתוב בחידושי מהר"א אורבאך (פיטערקוב תרפ"ה) בסדר היחוס למשפחת קרא, נמצא שהיה נכדו ולא חתנו, ע"ש, וכמדומני שדי בזה להראות בעליל שהמכתב הזה מזויף הוא.

